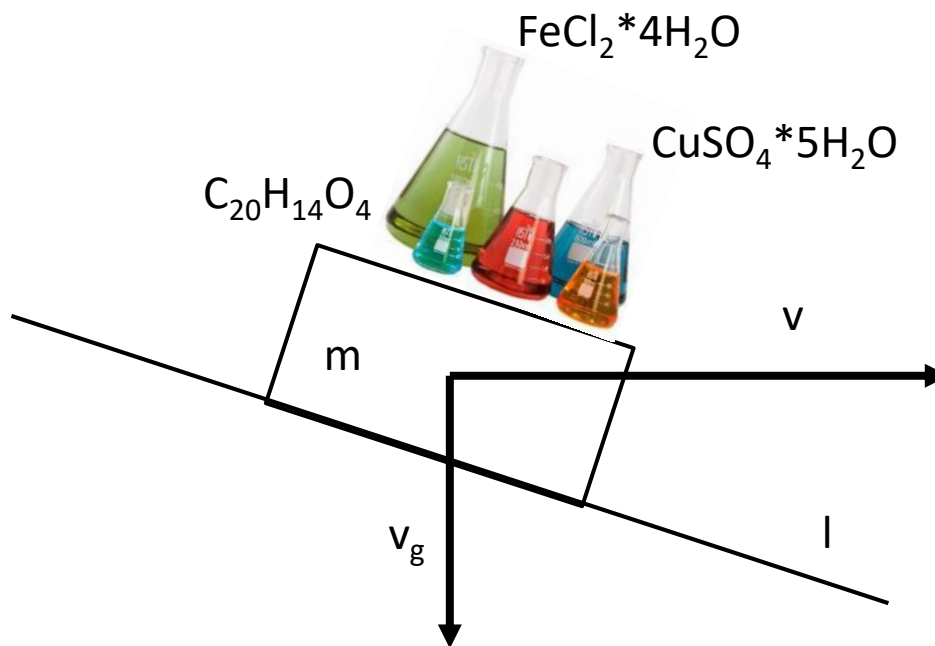

A FIZIKA ÉS A KÉMIA KAPCSOLATA

Heltai György
kémia-fizika szakos tanár

2017. március 15.

A FIZIKA ÉS A KÉMIA

KAPCSOLATA

1. KAPCSOLAT A TERMÉSZETTUDOMÁNY RENDSZERÉBEN

- Történeti fejlődés: elkülönülés ↔ összeépülés
- Jelenlegi rendszerbeli területek

2. KAPCSOLAT A NEVELÉSBEN – KÖZOKTATÁSBAN

- Tantervek áttekintése
- Egy tankönyv sorozat áttekintése

3. NÉZŐPONTOK és MÉRTÉKRENDSZER

- **FIZIKA:** az anyag és a világ változásainak általános tudománya. Természettudományos világmagyarázat.
- **KÉMIA:** az érzékeinkkel megismerhető anyag tudománya. Gyakorlati anyagismeret és átalakítás.
- **KÉRDÉSEK**

FIZIKA

Az anyag és a világ változásainak általános tudománya.
TERMÉSZETTUDOMÁNYOS VILÁGMAGYARÁZAT.

KLASSZIKUS FIZIKA → kiterjesztés → **MODERN FIZIKA**

MECHANIKA

egy test

két test

több test

TERMODINAMIKA

ELEKTRODINAMIKA

nagy sebességek

kis méretek

sok test

RELATIVITÁS ELMÉLELET

KVANTUMFIZIKA

STATISZTIKUS FIZIKA

RÉSZECSEKE FIZIKA

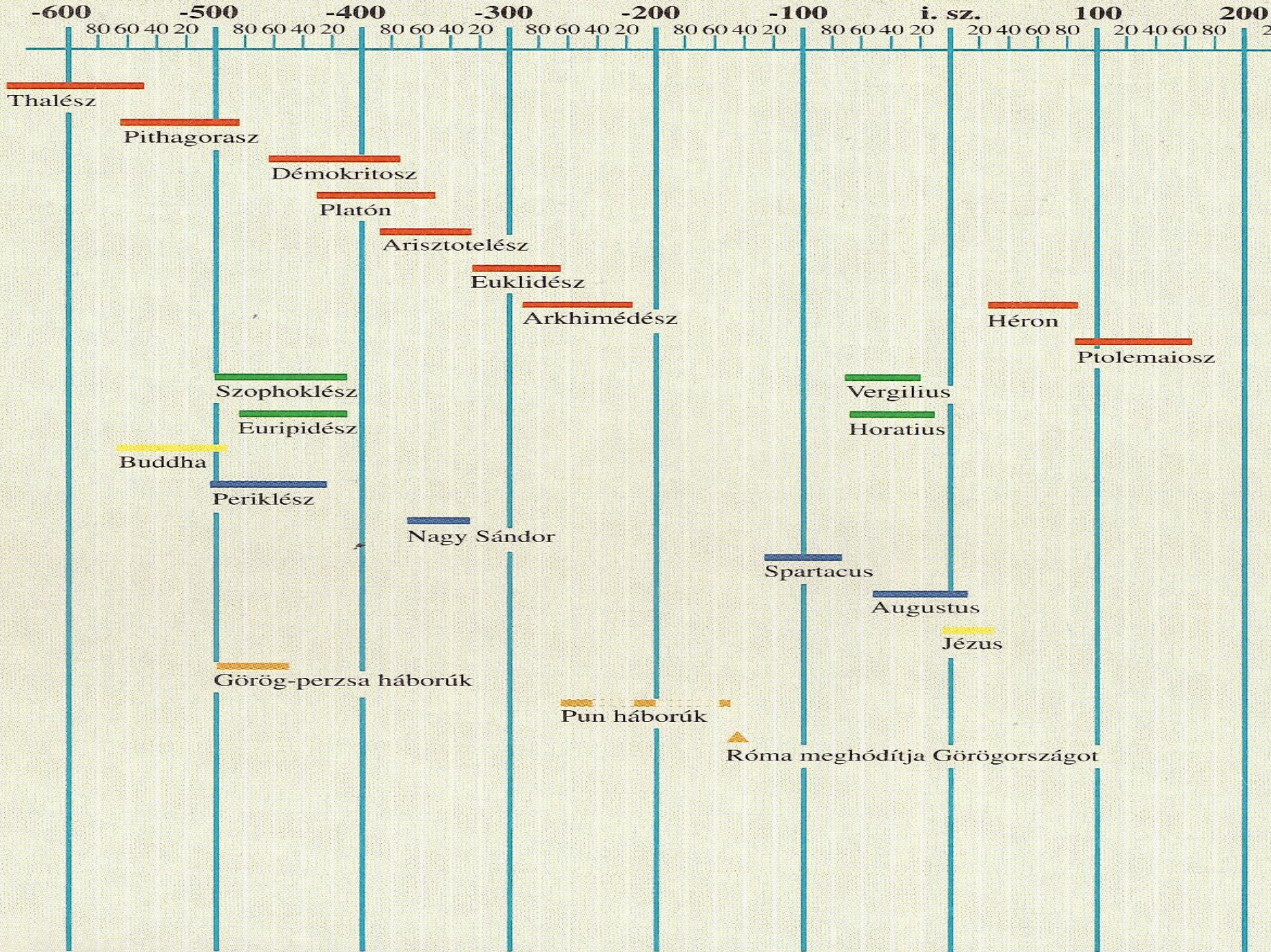
RELATIVISZTIKUS_KVANTUM_ELEKTRODINAMIKA_TÉRELMÉLET

TÖRTÉNETI IDŐSKÁLA

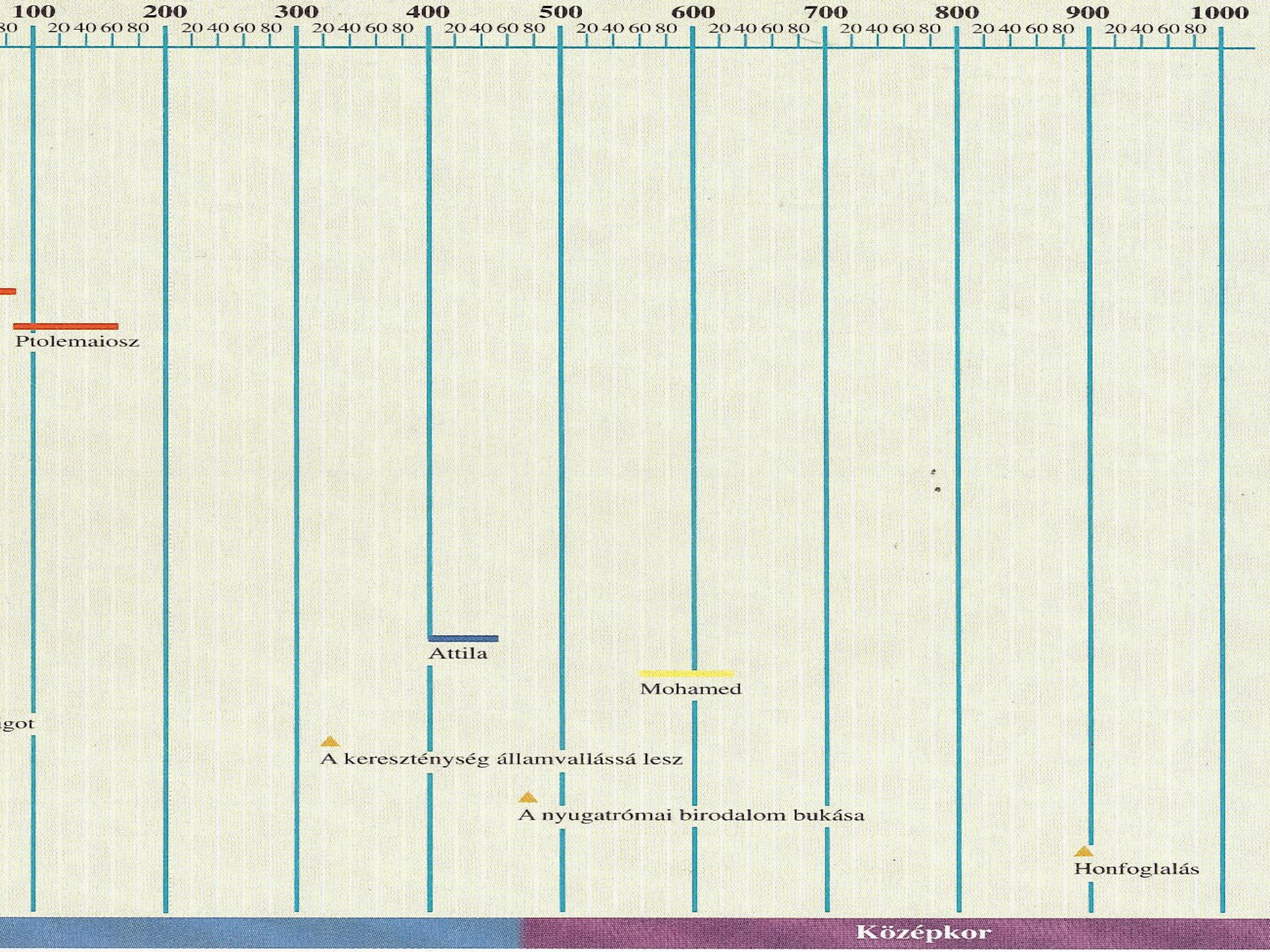

FIZIKA 9 MOZAIK TANKÖNYVBŐL

Ptolemaiosz

Attila

Mohamed

A kereszténység államvallássá lesz

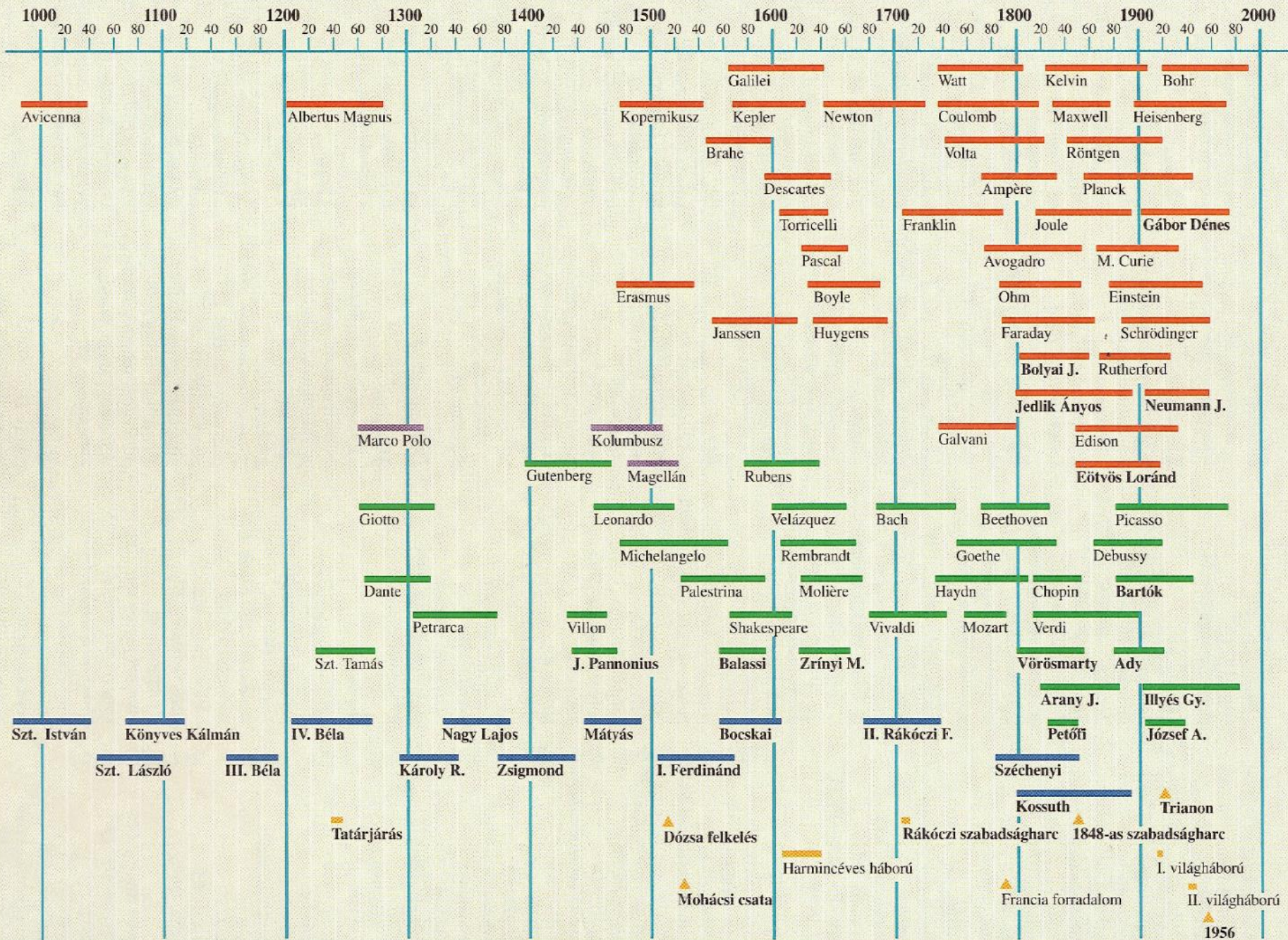
A nyugatrómai birodalom bukása

Honfoglalás

Középkor

got

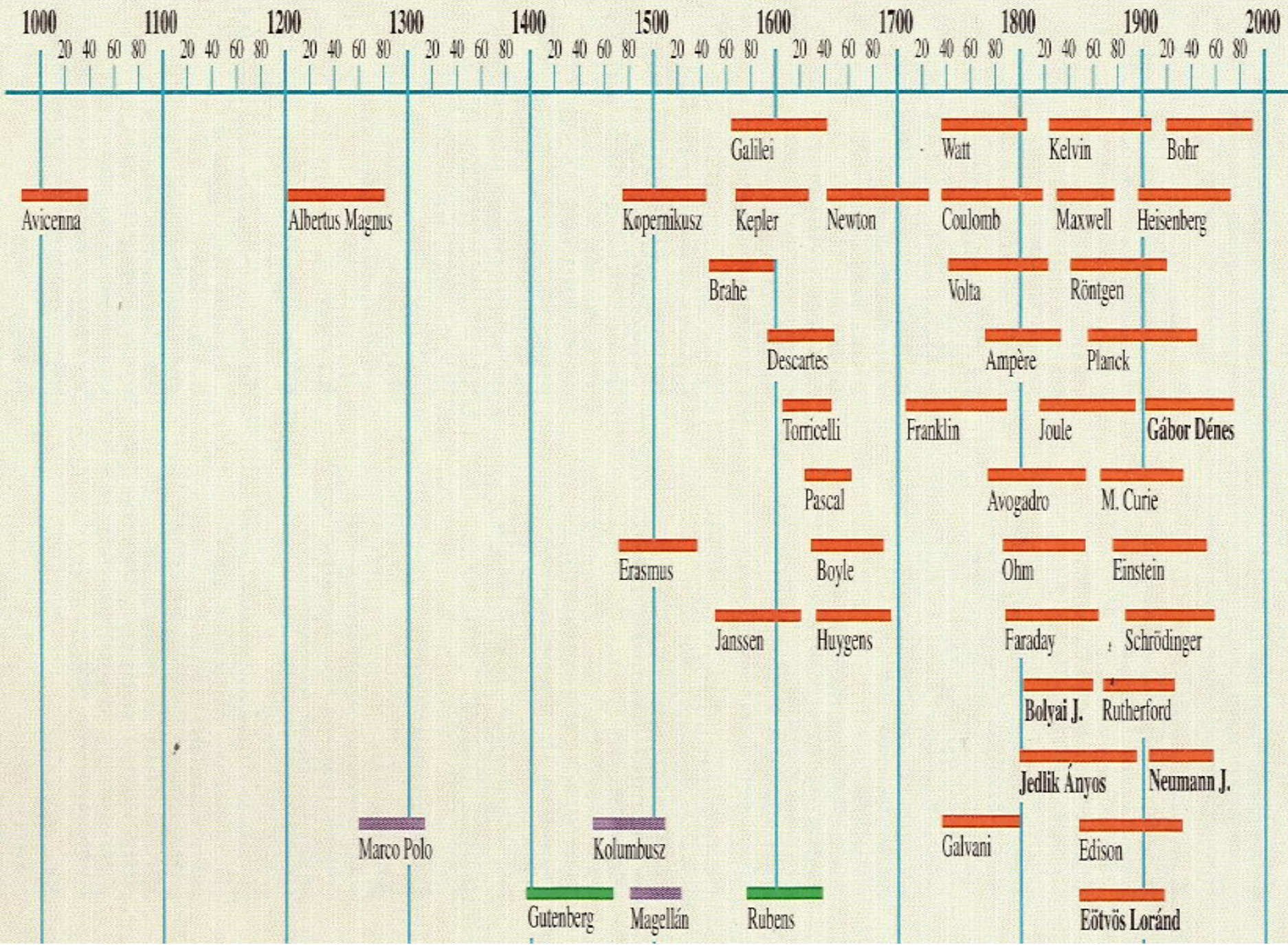

Középkor

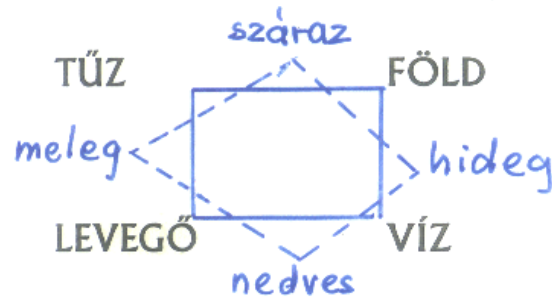
Újkor

ARISZTOTELÉSZ

GALILEI

NEWTON

Young, Bernoulli, Thompson, Joule, Faraday

Lagrange, Hamilton, Maxwell

BECQUEREL, PLANCK, EINSTEIN

RUTHERFORD, BOHR, SCHRÖDINGER, HEISENBERG

Chadwick Dirac Yukawa Tomonaga, Schwinger Dyson Feynman HEITLER-LONDON

Yang Mills

BOYLE

LAVOISIER, AVOGADRO

DALTON, MENGYELEJEV

PAULING

<u>ELEKTROSZTATIKA</u> <u>MAGNETOSZTATIKA</u>	<u>GYENGE</u> <u>KÖLCSÖNHATÁS</u>	<u>ERŐS</u> <u>KÖLCSÖNHATÁS</u>	<u>GRAVITÁCIÓ</u>
<u>ELEKTROMÁGNESÉG</u>		<u>KVANTUM-</u> <u>SZÍNDINAMIKA</u>	<u>ÁLTALÁNOS</u> <u>RELATIVITÁSELMÉLET</u>
<u>KVANTUM-ELEKTRODINAMIKA</u>			
<u>ELEKTROGYENGE KÖLCSÖNHATÁS</u>			
<u>NAGY EGYESÍTETT ELMÉLET (GUT)</u>			
<u>MINDEN DOLGOK ELMÉLETE (TOE)</u>			

KORSZAK/NÉV (IDŐ)	JELENSÉG/TAPASZTALAT/EMBERI MEGVALÓSÍTÁS/GYAKORLAT/FOGALOM/ELMÉLET
ŐSKOR	TŰZ →TŰZGYÚJTÁS→SÜTÉS_FŐZÉS_TARTÓSÍTÁS/KOHÁSZAT(Au, Ag, bronz, C, Fe)_FAZEKASSÁG
ÓKOR	TŰZ →ÜVEGGYÁRTÁS_MÉSZÉGETÉS_FERMENTÁLÁS(NOÉ)_GYÓGYÍTÁS IPAR-KERESKEDELEM→ MÉRÉS (hosszúság,terület,térfogat,tömeg) ŐSELEM ELMÉLETEK
THÁLÉSZ (Kr.E. 624-547) PYTHAGORÁSZ ANAXAGÓRÁSZ DEMOKRITOSZ ARISZTOTELÉSZ	VÍZ SZÁMOK PARÁNYI MAGOK OSZTHATATLAN ATOM NÉGY ŐSELEM__NÉGY ŐSTULAJDONSÁG
KÖZÉPKOR ARAB KÖZVETÍTÉS EURÓPA	ALKIMIA_ELEMÁTALAKÍTÁS →ARANYCSINÁLÁS (SKOLASZTIKA+ALKIMIA) →ARANYCSINÁLÁS→ANYAGISMERET, KÍSÉRLETI MÓDSZEREK
ÚJKOR ROBERT BOYLE (1661) LAVOISER (1789) DALTON AVOGADRO (1811) WÖHLER (1828) JOULE_THOMSON (1852) CLAUSIUS_KELVIN (1850/51) MENDELEJEV (1869)	A KÉMIAI ELEM FOGALMA AZ ANYAGMEGMARADÁS ELVE, SZTÖCHIOMETRIA OSZTHATATLAN ATOM →KÉMIAI ELEM→AFFINITÁS→KÉMIAI JELLEM→VEGYÉRTÉK→MOLEKULA MÓL-SZÁM VIS VITÁLIS MEGDÖNTÉSE ENERGIAMEMARADÁS II. FŐTÉTEL →KÉMIAI AFFINITÁS AZ ELEMEN PERIÓDUSOS RENDSZERE
XIX. SZÁZAD VÉGE A FIZIKA MARADÉK KÉRDÉSEI	RADIOAKTÍVITÁS, AZ ATOMOK VONALAS SZÍNKÉPE, HŐMÉRSÉKLETI SUGÁRZÁS, FÉNYSEBESSÉG ÁLLANDÓSÁGA

<p>XIX. SZÁZAD VÉGE A FIZIKA MARADÉK KÉRDÉSEI</p>	<p>RADIOAKTIVITÁS, AZ ATOMOK VONALAS SZÍNKÉPE, HŐMÉRSÉKLETI SUGÁRZÁS, FÉNYSEBESSÉG ÁLLANDÓSÁGA</p>
<p>XX. SZÁZAD FELELETEI PLANCK (1900) EINSTEIN (1905) RUTHERFORD (1911) BOHR (1913) DE BROGLIE (1924) HEISENBERG (1925) SCHRÖDINGER (1926) PAULI (1924) DIRAC (1927) HEITLER-LONDON (1927) CHADWICK (1932) YUKAWA (1937) PAULING (1932)</p>	<p>$E = h\nu$ (HŐMÉRSÉKLETI SUGÁRZÁS HULLÁMHOSSZFÜGGÉSE__ENERGIAKVANTUM) $\Delta E = \Delta mc^2$ (SPECIÁLIS RELATÍVITÁS ELMÉLETE__TÖMEG-ENERGIA-EKVIVALENCIA) AZ ATOMMAG FOGALMA→BOLYGÓMODELL AZ ATOMOK VONALAS SZÍNKÉPÉNEK ÉRTELMEZÉSE→BOHR-SOMMERFELD ATOMMODELL ANYAGHULLÁMOK KVANTUMELMÉLET, AZ ATOSZERKEZET KVANTUMMECHANIKAI LEÍRÁSA, KVANTUMMECHANIKAI ATOMMODELL A PERIÓDUSOS RENDSZER ELMÉLETE RELATÍVISZTIKUS KVANTUM-ELEKTRODINAMIKA A HIROGÉN MOLEKULA KVANTUMMECHANIKAI LEÍRÁSA→A KOVALENS KÖTÉS ELMÉLETE A NEUTRON FELFEDEZÉSE A MAGERŐK ELMÉLETE AZ ELEKTRONEGATÍVITÁS FOGALMA→A KÉMIAI KÖTÉS (KOVALENS__IONOS) ELMÉLETE</p>

KÉMIA

- Gyakorlati anyagismeret és tevékenység
- Természettudomány, amely a kémiai anyagfajtákkal és az anyag kémiai mozgásformájával foglalkozik.

ANYAG $\rightleftharpoons$ MOZGÁS (változás)

MOZGÁS: ellentétek kölcsönhatása

MOZGÁSFORMÁK: alapvető ellentmondás

KÉMIAI MOZGÁSFORMA: alapvető ellentmondás az atomok, molekulák (egyéb atomcsoportok) közötti vonzás és taszítás, amely a kémiai kötések és struktúrák (szerkezetek) kialakulását, felbomlását, illetve átrendeződését eredményezi.

STRUKTÚRÁK: az egyszerűbb alkatrészek állandósult kölcsönhatása minőségileg új szintet hoz létre, s új magasabbrendű mozgásforma alapját képezi.

Az anyagszerkezet alapkérdése: részecskékből áll, vagy folytonos?

folytonos: fizikai mezők (erőtterek)

részecskék: "elemi részek" (n, p, e, ν , mezonok ...)

Strukturális szint	Fizika	Kémia	Biológia
elemi részek fizikai mezők	kvantum fizika	"magkémia"	sugárbiológia
atomi, molekuláris szint		kvantum-kémia	kvantum-biokémia, élettan
-----	-----	-----	-----
makrotestek (halmazok)	szilárdtest-fizika mechanika	fizikai kémia	leíró biológia
	geofizika	leíró kémia	biometeorológia
asztronómiai szint	"égi" mechanika	geokémia	"űrbiológia"
	asztro-fizika	kozmo-kémia	
élővilág	biofizika	biokémia	biológia

KÉMIA: általános = kvantumkémia, fizikai kémia, kolloidkémia

leíró kémia = szervetlen és szerves kémia

határtudományok = biokémia, geokémia

alkalmazott kémia = kémiai technológia, analitikai kémia, agrokémia, élelmiszerkémia, stb.

Az anyagok kémiai összetétele

Elemek: azonos atomok halmazai

Vegyületek: különböző atomokból kémiai kötésekkel kialakuló anyagok (molekulák, ionok) halmazai.

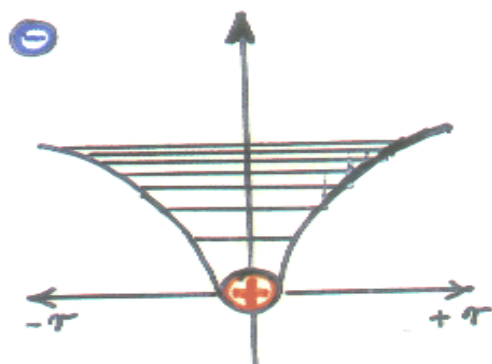
Az anyag alapvető fizikai sajátságai segítségével változásait leírhatjuk, de magyarázni csak a szerkezet alapján tudjuk.

Fizikai mezők (folytonos)	$\Leftrightarrow$	Korpuszkuláris anyagok (rendszerek) (diszkrét)
------------------------------	-------------------	---

(a rész és egész, az egyszerű és összetett viszonylagos)

Kötési energia:

amely felszabadul, ha a rendszer alkotó elemeiből felépül (előjele negatív)

H-tom: "potenciál gödör"

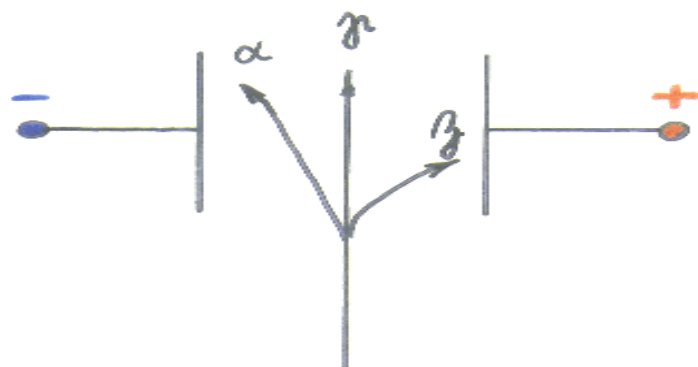
A szabad proton és elektron nem alkot kötések, csak ha rendszerré szerveződik.
(Struktúra $\rightarrow$ funkció)

Kémia: legfontosabb strukturális egység az atomtörzs, s a kémiai tulajdonságok értelmezéséhez az atom szerkezetét kell feltárni.

AZ ATOMOK SZERKEZETE

Dalton: oszthatatlan atomok = elemek

Becquerel (1896): radioaktivitás

α ${}^4_2\text{He}$ $15 - 20000 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1}$

β e $\sim 10^5 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1}$

γ $h\nu$ $3 \cdot 10^5 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1}$

$$-\frac{dN}{dt} = k \cdot N \cdot dt$$

$$N = N_0 \cdot e^{-kt}$$

$$N = \frac{N_0}{2} \quad t_{1/2}$$

$$\frac{N_0}{2} = N_0 \cdot e^{-kt_{1/2}}$$

$$kt_{1/2} = \ln 2$$

$$t_{1/2} = \frac{0,693}{k}$$

Természetes radioaktivitás

$$\alpha: z - 2; A - 4$$

$$\beta^-: z + 1$$

Mesterséges radioaktivitás

$$\beta^+: z - 1$$

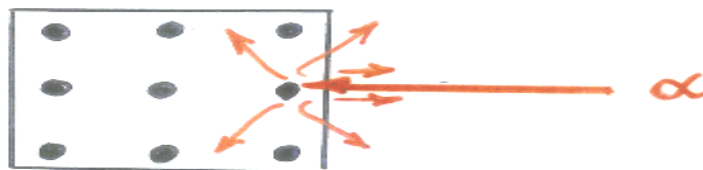
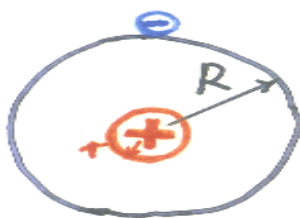
Magreakciók (1919 Rutherford)

"Izotóptermelés": részecskegyorsítók, reaktorok

Nyomjelzés: ${}^{14}_6\text{C}$ ${}^{32}_{15}\text{P}$ ${}^{15}_7\text{N}$

Rutherford (1911): **ATOMMAG**

$$R \cong 10^{-10} \text{ m} = 10^{-1} \text{ nm} = 10^{-8} \text{ cm}$$
$$r \cong 10^{-15} \text{ m} = 10^{-6} \text{ nm} = 10^{-13} \text{ cm}$$

Atomok = Atommag + Elektronok ?

Atommag = protonok + neutronok ?

(+) (semleges)

$$m_p = 1,672 \cdot 10^{-24} \text{ g}$$

$$\text{ATE} = \frac{\frac{12}{6}\text{C}}{12} = 1,660 \cdot 10^{-24} \text{ g}$$

$$m_p = \frac{1,672}{1,660} \text{ ATE} = 1,008 \text{ ATE}$$

$$m_n = 1,009 \text{ ATE}$$

$$m_e = \frac{m_p}{1836} \quad Q_{e,p} = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

tömegszám: $A = Z + N$

Kémiai minőség: Z protonszám (izotópok)

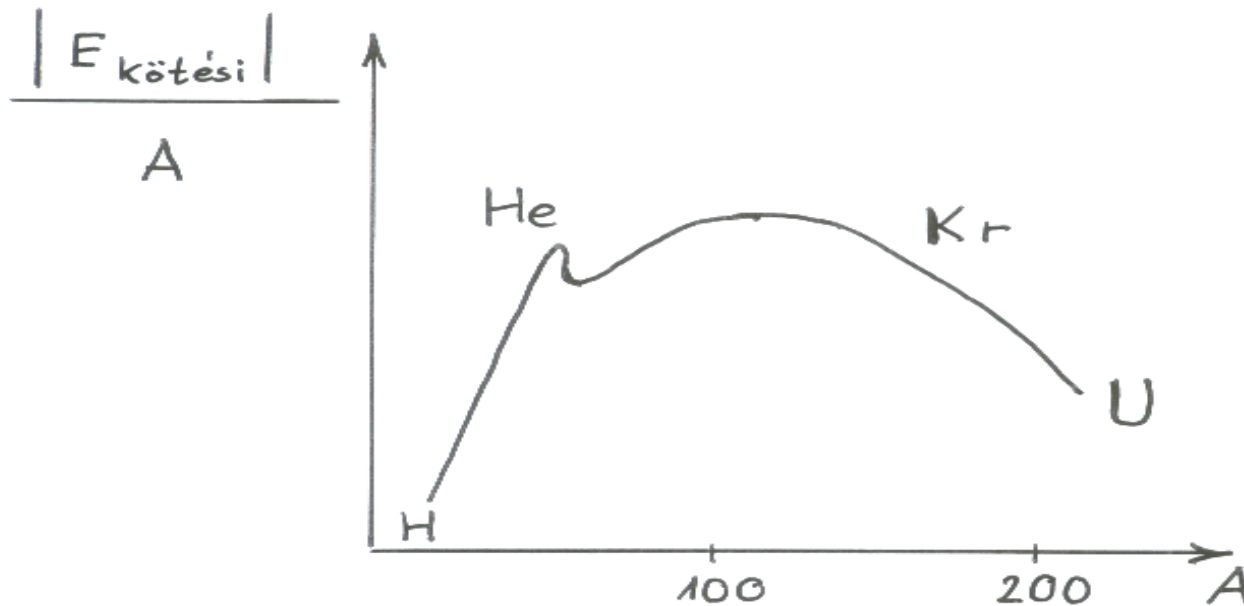
$m_{\text{mag}} < (Zm_p + Nm_n)$ tömeghiány

$$(Zm_p + Nm_n - m_{\text{mag}}) C^2 = E_{\text{kötési}}$$

Természetes elemeknél a relatív ATE nem egész szám:

- tömeghiány "tiszta elemek"
- izotópok elegye (pl. ^{14}N , ^{15}N) 0,37 at% ^{15}N

Atommag stabilitása:

Legstabilabb: Z és A páros, "mágikus számok"

2	8	20	28	50	82
He	O	Ca			Pb

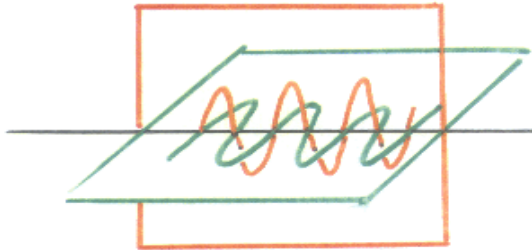
Leglabilisabb: Z és A páratlan ($^{99}_{43}\text{Tc}$)

Az elektronburok szerkezete

I. Előzmények

1.) A fény kettős természete

elektromágneses hullám

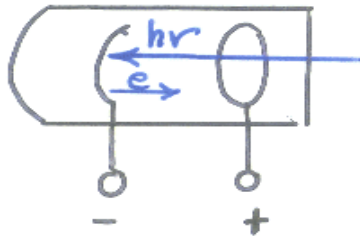
$$c = \frac{\lambda}{T} = \lambda \cdot \nu$$

interferencia

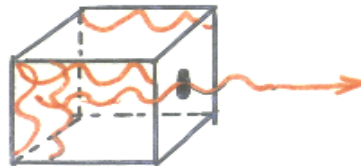
részecske

$$h \cdot \nu = \frac{m_e v^2}{2} + W_{\text{kilépési}}$$

Einstein 1905.

2.) Hőmérsékleti sugárzás Planck 1900.

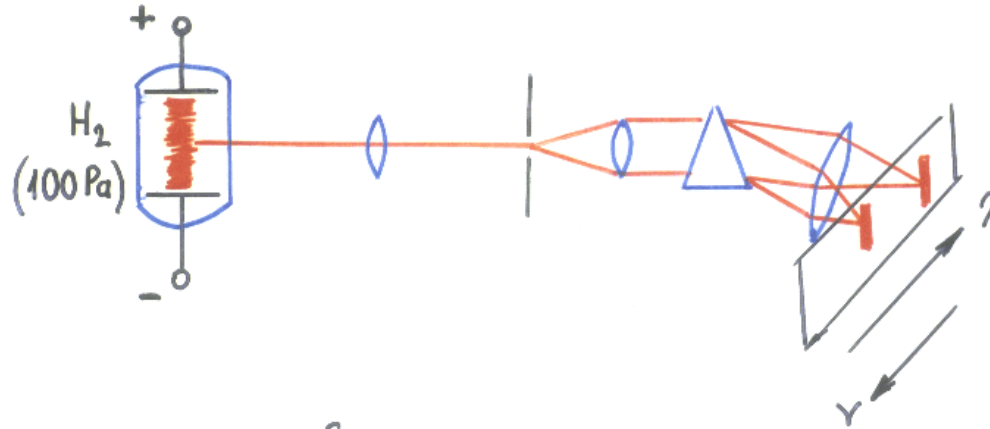

$$E = h \cdot \nu \quad \text{Planck 1900.}$$

$$h = 6,62 \cdot 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s}$$

elektromágnes állóhullámok

3.) Az atomok vonalas szinképe

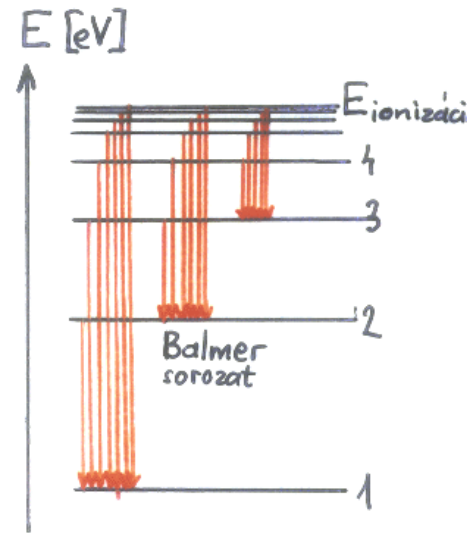
$$E_{\text{foton}} = h \cdot \nu = h \frac{c}{\lambda} \quad c = \lambda \nu$$

$$\text{Balmer: } \frac{1}{\lambda} = R \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{n^2} \right) \quad n = 2, 3, 4, \dots$$

$$E = hcR \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{n^2} \right)$$

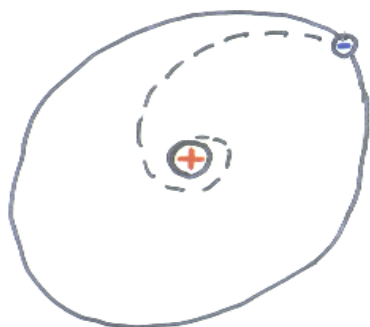
Kísérleti tapasztalat: az atomok csak meghatározott adagokban sugároznak ki energiát.

Következtetés: az atomban kötött elektron energiája csak meghatározott értékekkel változhat.

4.) Klasszikus fizika szerinti atommodellek

Bolygómodell (Rutherford 1911.):

$$F_{\text{cp}} = - \frac{e^2}{r^2} = \frac{m_e v^2}{r}$$

Hibája: nem ellentmondásmentes, mivel a klasszikus elektrodinamika szerint a periodikus mozgást végző töltés (az elektron) sugárzást bocsát ki és energiát veszít.

BOHR-féle atommodell: az ellentmondás mélyebb fizikai törvényt takar, ezért a klasszikus fizikát két utólagos alaptétellel (posztulátummal) ki kell egészíteni.

1. Posztulátum: (kvantumfeltétel) Az atommag erőterében mozgó elektron impulzusmomentuma (s így mozgási energiája) nem lehet tetszőleges, csak meghatározott értékeket vehet föl. Az ennek megfelelő pályákon az elektron energiavesztés nélkül mozoghat. (Stacionárius pályák).

$$mrv \cdot 2\pi = nh \quad n = 1, 2, 3, \dots$$

(kvantumszám)

2. Posztulátum: Energiaközlés hatására az elektron alapállapotából magasabb energiájú stacionárius pályára ugrik (gerjesztés). A gerjesztett elektron közvetlenül, vagy több közbeeső stacionárius pályán keresztül tér vissza az alapszintre, s eközben a fölösleges energiát kisugározza.

$$E = E_{\text{kezdeti}} - E_{\text{végső}} = h\nu$$

A modell alapján a hidrogénatom színeképét részben értelmezni lehetett. Alkalmazható a "hidrogénszerű" atomokra is.

Hiányai: - a hidrogénatom nagyfelbontású színeképét (finomszerkezetét) nem magyarázza
 - a többelektronos atomok színeképét nem magyarázza

SOMMERFELD-féle továbbfejlesztés (1915)

ellipszispályák: két kvantumszám $n = 1, 2, 3, \dots$ (energia)
 $l = 0, 1, 2, \dots, n-1$
 (impulzusmomentum)

További kiegészítése: az atom vektor modelljéhez vezetett

áram: mágneses hatása van, s ez külső mágneses térrel kölcsönhatásba lép

Bizonyíték: mágneses térben a színeképvonalak "felhasadnak" (Zeemann-hatás)

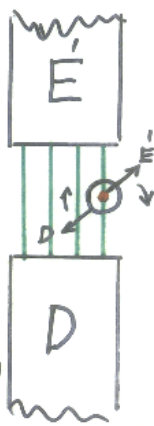
Az elektron mágneses hatása két összetevőből adódik:

Forgatónyomaték

Helyzeti Energia

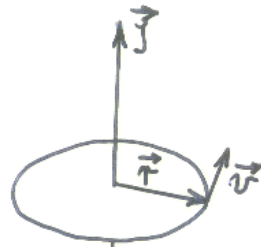
n : mágneses kvantumszám
 s : spin kvantumszám

1. Pályamozgás (köráram)
2. Saját mágneses momentum, amelyet régebben az elektron saját tengely körüli forgásával magyaráztak.

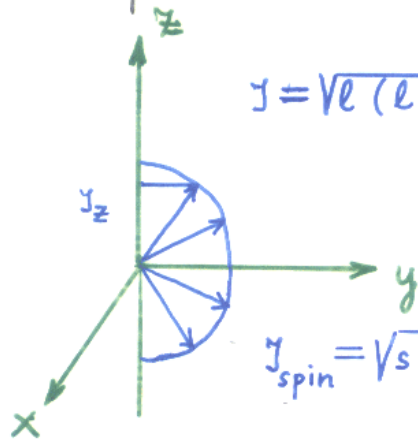
(Spin = perdület)

Nem bizonyított a forgás.

$$\vec{p} = m \vec{v} \quad (\text{impulzus})$$

$$\vec{J} = \vec{r} \times \vec{p} \quad (\text{impulzus momentum})$$

$$J = \sqrt{l(l+1)} \frac{h}{2\pi}$$

$$J_z = m \frac{h}{2\pi}$$

$$m = -l, \dots, 0, \dots, l$$

$$J_{\text{spin}} = \sqrt{s(s+1)} \frac{h}{2\pi}$$

$$J_{\text{spin},z} = s \frac{h}{2\pi}$$

$$s = -\frac{1}{2}, +\frac{1}{2}$$

Összegezve: az elektron helyzetét, energiaállapotát négy kvantumszámmal (n, l, m, s) lehet megadni.

II. Kvantummechanikai atomleírás

1.) "Anyaghullámok"

Fény: részecske és hullámtermészet

$$\lambda = \frac{h}{p}$$

$$\begin{aligned} E &= h\nu & c &= \lambda\nu \\ E &= mc^2 & & \\ & \searrow & & \\ E &= \frac{hc}{\lambda} = mc^2 \rightarrow mc = p = \frac{h}{\lambda} \end{aligned}$$

De Broglie (1924): minden anyagi részecskéhez hullám rendelhető, amelynek hossza a $\lambda = \frac{h}{p} = \frac{h}{mv}$ összefüggéssel adható meg.

Kísérleti bizonyíték: Davisson és Germer kísérlete (1927) szerint az elektronsugár elhajlása a kristályos anyagokon ugyanolyan interferenciaképet mutat, mint a fényelhajlás az optikai rácson.

Az elemi részecskékhez rendelhető hullámfüggvények térbeli hullámoknak felelnek meg.

$\psi = \psi(x, y, z, t)$ térben és időben periodikus függvény

$$\frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \psi}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 \psi}{\partial z^2} = \frac{1}{v^2} \frac{\partial^2 \psi}{\partial t^2}$$

hullámeqyenlet

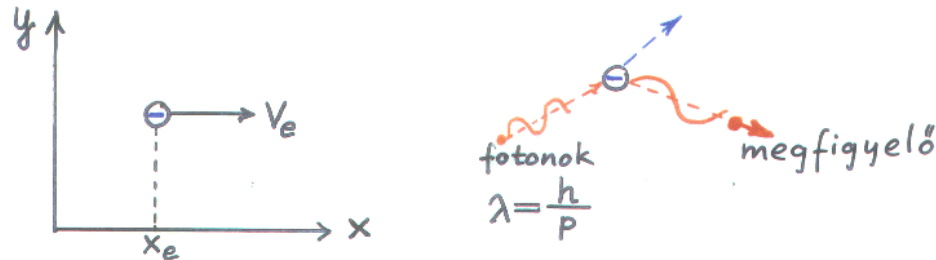

2.) A kvantummechanika alapgondolata

Heisenberg (1927): a makroszkopikus testek fizikai leírásának fogalmai nem alkalmasak a mikrorészecskék jellemzésére. Mivel a kísérletező ember csak e fogalmakat tudja alkalmazni, az így nyert mérési adatok elvileg is bizonytalanok. Ezt az elméleti leírásnál figyelembe kell venni.

Gondolatkísérlet: Feladat: egy elektron helyének és impulzusának meghatározása

Eszköz: fotonnyaláb és érzékelők

ha: $P_{\text{foton}} \gg P_{\text{elektron}}$ λ kis hibát okoz a helymeghatározásban,

tehát X_e pontos, viszont P_{elektron} bizonytalan.

ha: $P_{\text{foton}} \ll P_{\text{elektron}}$ az ütközés miatti foton-impulzus változása pontosan mérhető, viszont a helymeghatározás bizonytalan.

Következtetés: a $\psi(x,y,z,t)$ függvény nem valóságos hullámmozgás leírása, hanem a részecske fizikai állapotáról ad információt. Az információ szerzés elvi korlátait fejezi ki a bizonytalansági reláció

$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \frac{h}{2\pi}$$

3.) A hidrogénatom kvantummechanikai leírása, a Schrödinger-egyenlet és megoldásai

Cél: Olyan matematikai módszert kell alkalmazni, amely a kötött részecskékből felépülő rendszerek kvantált fizikai jellemzőinek kiszámítását lehetővé teszi.

A klasszikus fizikai törvények, folyamatok leírására folytonos függvényeket alkalmazunk. Matematikailag a függvény olyan műveleti utasítást jelent, amellyel valamely számhalmazhoz egy másik halmaz elemeit rendeljük.

A kvantumfizika a függvényfogalom általánosításával matematikai operátorokkal reprezentálja a fizikai mennyiségeket. Az operátor olyan műveleti utasítást jelent, amellyel a függvények valamely halmazához egy másik függvényhalmaz elemeit rendeljük. Az így előállított függvények a rendszer lehetséges állapotait írják le (állapotfüggvények).

Fizikai mennyiség → operátor = 0 pl. $p_x = \frac{h}{2\pi i} \frac{\partial}{\partial x}$
(impulzus operátor)

Fizikai állapot → állapotfüggvény = $\psi(x, y, z, t)$

Saját érték egyenlet:

$$O\psi = k \cdot \psi$$

k = a fizikai mennyiség lehetséges kvantált értékei (saját értékek)

ψ = az ezeknek megfelelő állapotfüggvények

Heisenberg: mátrix } operátorok
Schrödinger: differenciál }

a saját érték egyenlet differenciál egyenlet megoldás

az elektronenergia operátora = H (Hamilton)

$$H = E_{\text{mozgási}} + E_{\text{helyzeti}}$$

$$P_x = mv_x \quad v_x = \frac{P_x}{m} \quad E_{\text{mozgási}} = \frac{mv^2}{2} = \frac{p^2}{2m}$$

$$H = \frac{P_x^2}{2m} + \frac{P_y^2}{2m} + \frac{P_z^2}{2m} + V(x, y, z) \quad V = -\frac{e^2}{r}$$

Időtől független stacionárius megoldásokat keresünk: $\psi(x, y, z)$

$$H \psi(x, y, z) = E \psi(x, y, z)$$

$$-\frac{h^2}{8\pi^2 m} \left(\frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2} \right) \psi - \frac{e^2}{r} \psi = E \psi$$

Megoldás:

$$\psi(n, l, m) = R(n) \cdot \Theta(l, m) \Phi(m)$$

$$E_n = -\frac{2\pi^2 m e^4}{h^2} \frac{1}{n^2} \quad n = 1, 2, 3, \dots$$

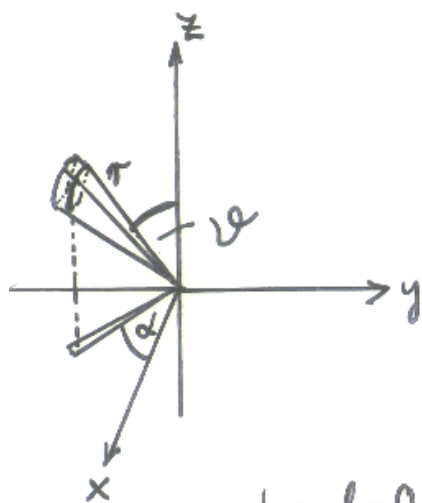
Kísérleti tapasztalat: $E_n = -\frac{R}{n^2}$ (H-szinkép, Balmer)

n, l, m a hullámfüggvény paramétere

A ψ -függvény: állapotfüggvény

adott n, l, m számhármassal a rendszer állapotát az alábbi módon határozza meg:

(ψ : korlátos, folytonos, egyértelmű)

$$|\psi|^2 dV = dW$$

dW annak a valószínűsége, hogy az adott kvantum állapotú elektron a dV -térrészben található

ha $l=0, m=0$, dW csak r -től függ (radiális)

ha $l \neq 0$, dW már nemcsak r -től, hanem θ -tól és ϕ -tól is függ (anguláris = szögfüggő)

(x, y, z) derékszögű koordináták
(r, θ, ϕ) polárkoordináták

H-atom esetében

n meghatározza az energiát

$$n = 1, 2, 3, 4, \dots$$

l meghatározza az impulzus momentumot

$$l = 0, 1, 2, \dots, n-1$$

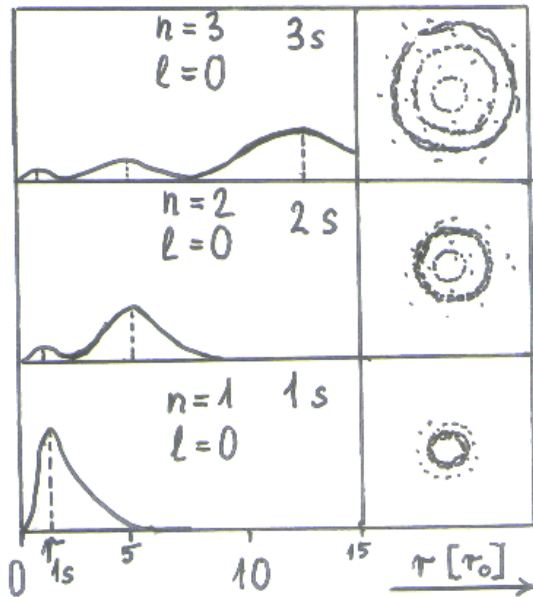
m meghatározza a mágneses momentumot

$$m = -l, \dots, 0, \dots, +l$$

n	l (betűjel)	m	lehetséges állapotok száma
1	0 (s)	0	1
2	0 (s)	0	1
	1 (p)	-1, 0, +1	3
3	0 (s)	0	1
	1 (p)	-1, 0, +1	3
	2 (d)	-2, -1, 0, +1, +2	5
4	0 (s)	0	1
	1 (p)	-1, 0, +1	3
	2 (d)	-2, -1, 0, +1, +2	5
	3 (f)	-3, -2, -1, 0, +1, +2, +3	7
5	...	.....	....

$n = 1$	energiaszint	egyszeresen	} degenerált, azaz ennyi azonos energiájú állapotra (alhéjra) bontható
$n = 2$	"	négyszeresen	
$n = 3$	"	kilencszeresen	
.	.	.	
n	"	n^2 -szeresen	

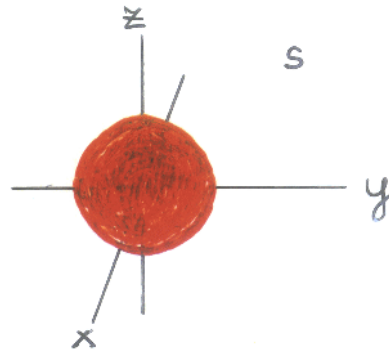

1 s állapotban
 $r_{1s} = \sim 0,053$ nm a Bohr-modell szerinti atomsugár, látható azonban, hogy lehetséges
 $r > r_{1s}$
 illetve
 $r < r_{1s}$ is.
 $r_0 = 0,053$ nm

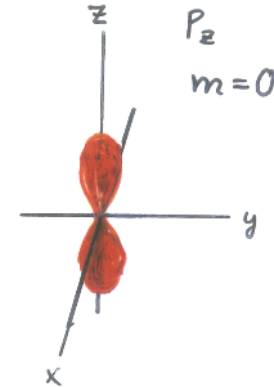
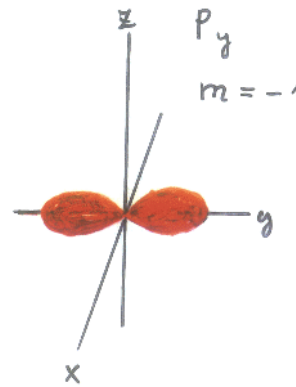
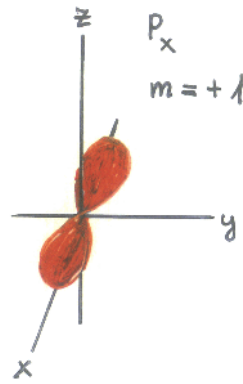
"Kvantummechanikai pálya" (orbitál): az a burkolófelület, amelyen belül az elektron 90 %-os valószínűséggel ($dW = 0,9$) megtalálható ($r_{1s}' = 0,140$ nm).

Az "atompályák" térbeli alakja

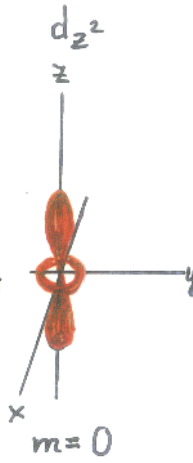
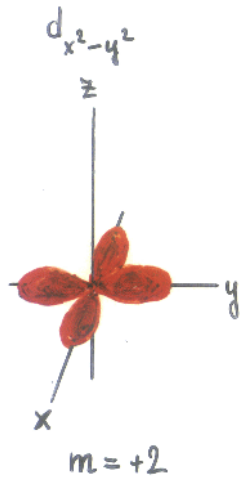
$l = 0$

$l = 1$

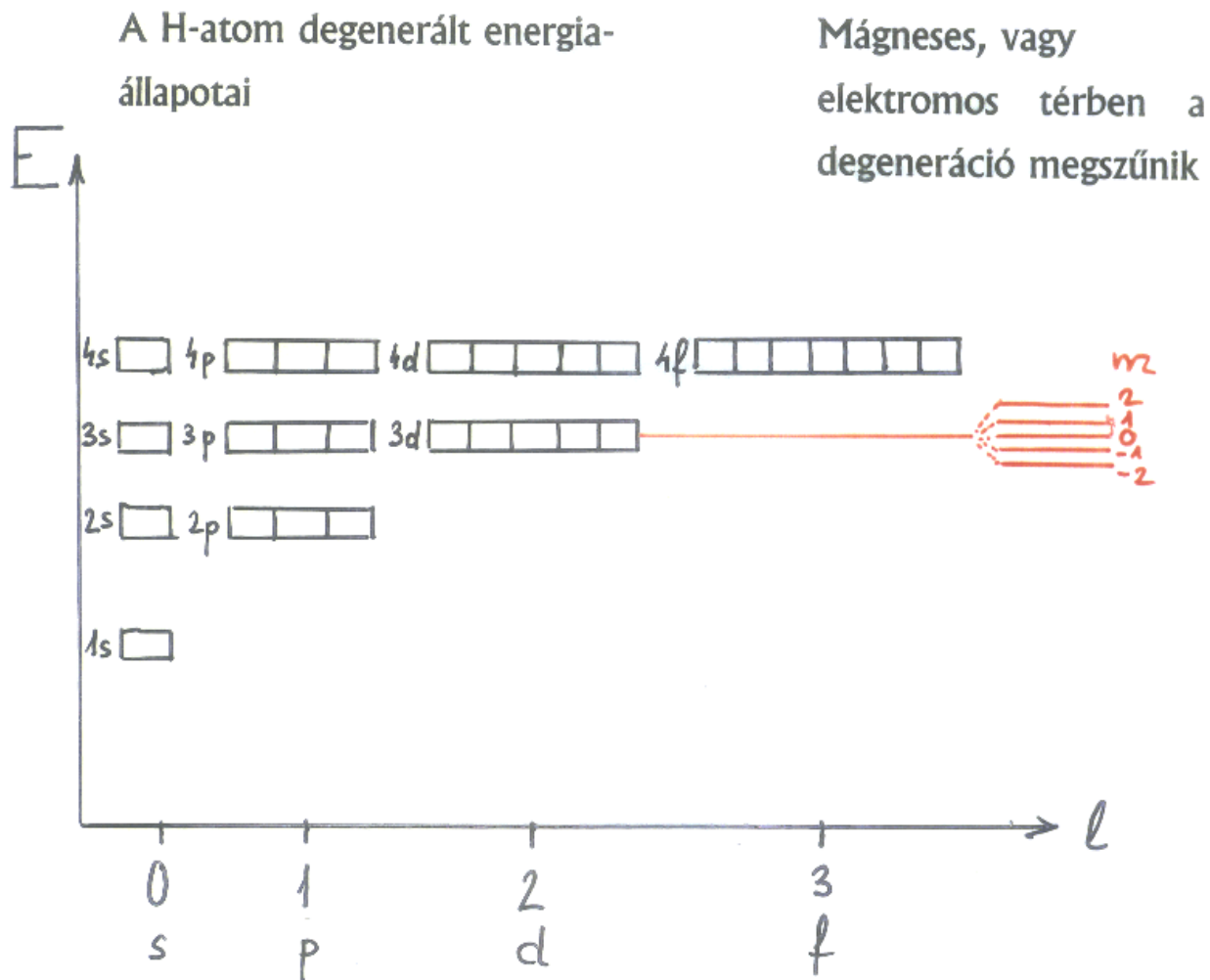

$l = 2$

A kovalens kötés irányítottsága az atompályák térbeli alakjával függ össze.

Ha $n =$ azonos az $l = 0, 1, \dots, n-1$ pályák magtól mért átlagos távolsága azonos.

4. A többelektronos atomok kvantummechanikai leírása

$$V_e = -\frac{2e^2}{r_1} - \frac{2e^2}{r_2} + \frac{e^2}{r_{1,2}}$$

Schrödinger egyenlet

$$\left\{ \left[-\frac{\hbar^2}{8\pi^2 m} \left(\frac{\partial^2}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial z_1^2} \right) - \frac{2e^2}{r_1} \right] + \left[-\frac{\hbar^2}{8\pi^2 m} \left(\frac{\partial^2}{\partial x_2^2} + \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} + \frac{\partial^2}{\partial z_2^2} \right) - \frac{2e^2}{r_2} \right] + \frac{e^2}{r_{1,2}} \right\} \psi = E \psi$$

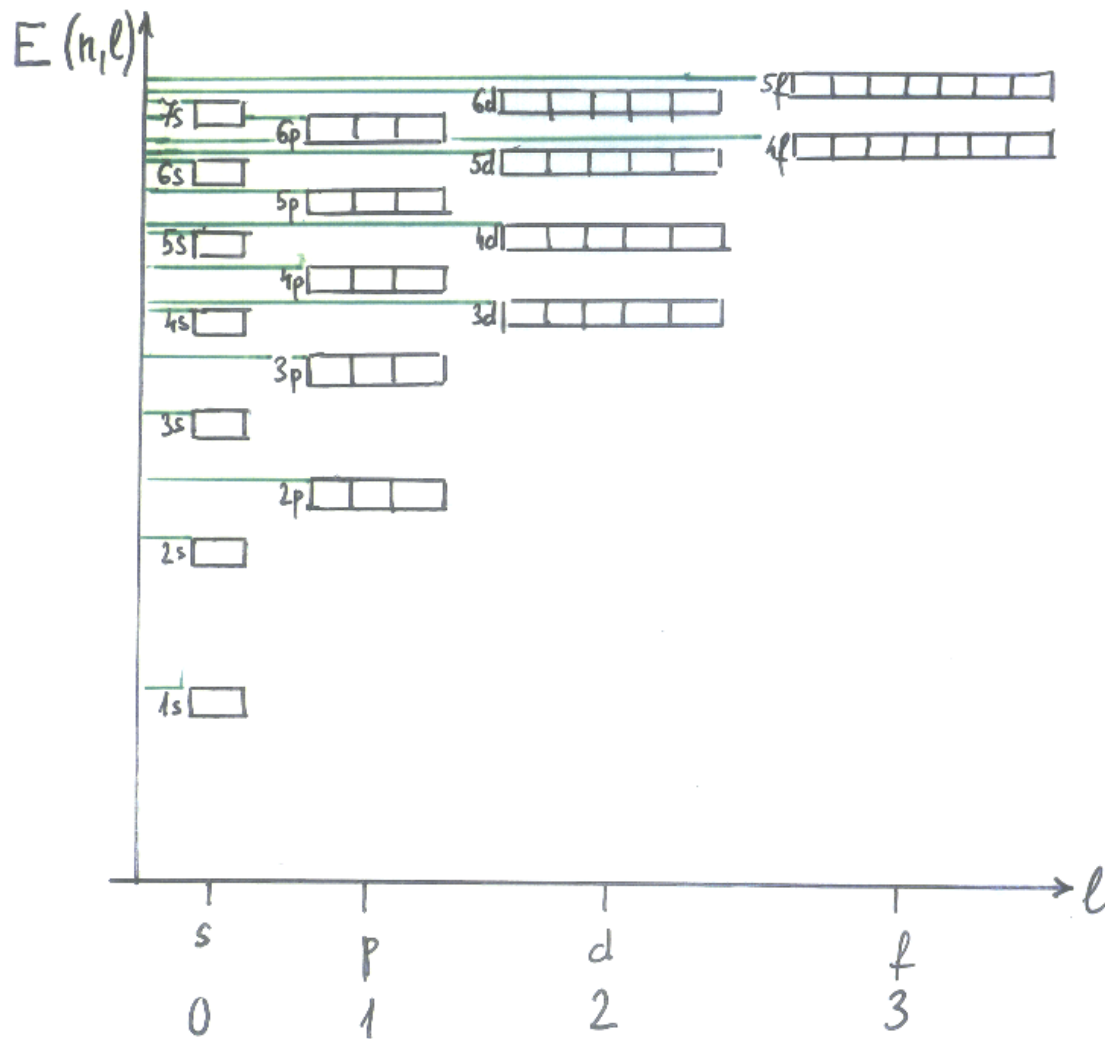
Bonyolult csak közelítő megoldása lehetséges.

Emellett figyelembe kell venni az elektron saját impulzusmomentumából eredő saját mágneses momentumát:

$$s = \pm \frac{1}{2} \quad S = \pm \frac{1}{2} \frac{h}{2\pi}$$

$\psi(n, l, m, s)$ állapotfüggvény

az elektron-elektron kölcsönhatások következtében megszűnik az l -degeneráció, azaz az energia sajátértékek nemcsak n -től, hanem l -től is függenek (l -felhasadás). A mágneses- és spin-degeneráció megmarad.

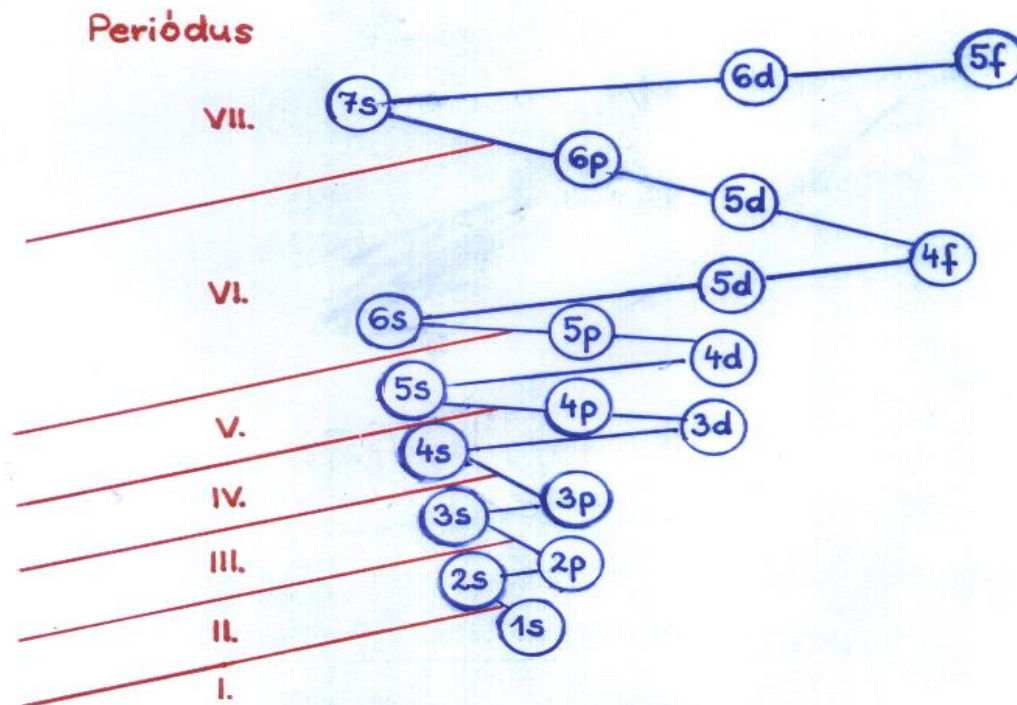

SZERVETLEN KÉMIA

Kémiai változások: az atomok külső (nem lezárt) elektronhéjaiban bekövetkező átrendeződések és az ebből következő halmazszerkezeti változások. (Ionok, molekulák, kristályok)

Elemek kémiai tulajdonságai: meghatározó a vegyértékhéj elektronok száma és eloszlása (s,p,d,f).

Periódusos rendszer: tükrözi az elektronpályák egymásraépülésének rendjét.

s^1 s^2 d^1s^2 d^2s^2 d^3s^2 d^4s^2 d^5s^2 d^6s^2 d^7s^2 d^8s^2 d^9s^1 $d^{10}s^2$ s^2p^1 s^2p^2 s^2p^3 s^2p^4 s^2p^5 s^2p^6

zlop riódus	elektron- pályák	I A	II A	III B	IV B	V B	VI B	VII B	VIII B			I B	II B	III A	IV A	V A	VI A	VII A	VIII A
	1s	H 1																	He 2
	2s 2p	Li 3	Be 4											B 5	C 6	N 7	O 8	F 9	Ne 10
	3s 3p	Na 11	Mg 12											Al 13	Si 14	P 15	S 16	Cl 17	Ar 18
	4s 3d 4p	K 19	Ca 20	Sc 21	Ti 22	V 23	Cr 24	Mn 25	Fe 26	Co 27	Ni 28	Cu 29	Zn 30	Ga 31	Ge 32	As 33	Se 34	Br 35	Kr 36
	5s 4d 5p	Rb 37	Sr 38	Y 39	Zr 40	Nb 41	Mo 42	Tc 43	Ru 44	Rh 45	Pd 46	Ag 47	Cd 48	In 49	Sn 50	Sb 51	Te 52	I 53	Xe 54
	6s 4f 5d 6p	Cs 55	Ba 56	La 57	Hf 72	Ta 73	W 74	Re 75	Os 76	Ir 77	Pt 78	Au 79	Hg 80	Tl 81	Pb 82	Bi 83	Po 84	At 85	Rn 86
	7s 5f	Fr 87	Ra 88	Ac 89															

← S → $d^1s^2f^1$ f^2 f^3 f^4 f^5 f^6 f^7 f^8 f^9 f^{10} f^{11} P → f^{12} f^{13} f^{14}

4f	Ce 58	Pr 59	Nd 60	Pm 61	Sm 62	Eu 63	Gd 64	Tb 65	Dy 66	Ho 67	Er 68	Tu 69	Yb 70	Lu 71
5f	Th 90	Pa 91	U 92	Np 93	Pu 94	Am 95	Cm 96	Bk 97	Cf 98	Es 99	Fm 100	Md 101	No 102	Lw 103

← F →

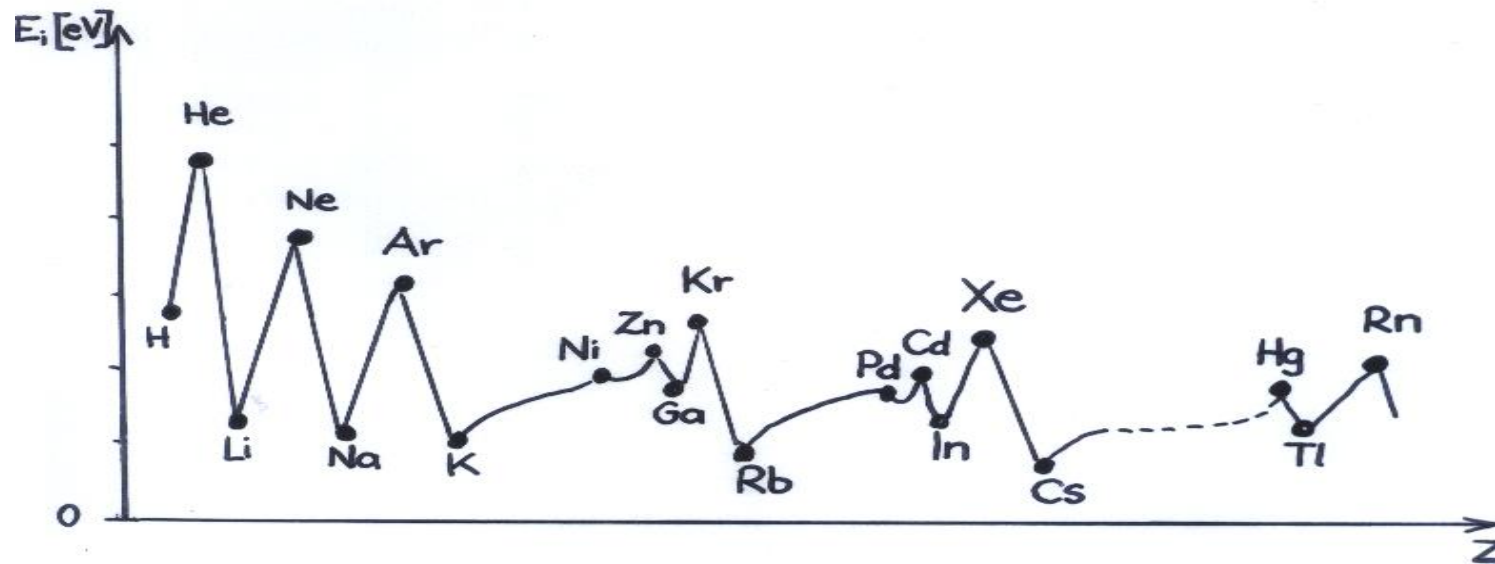
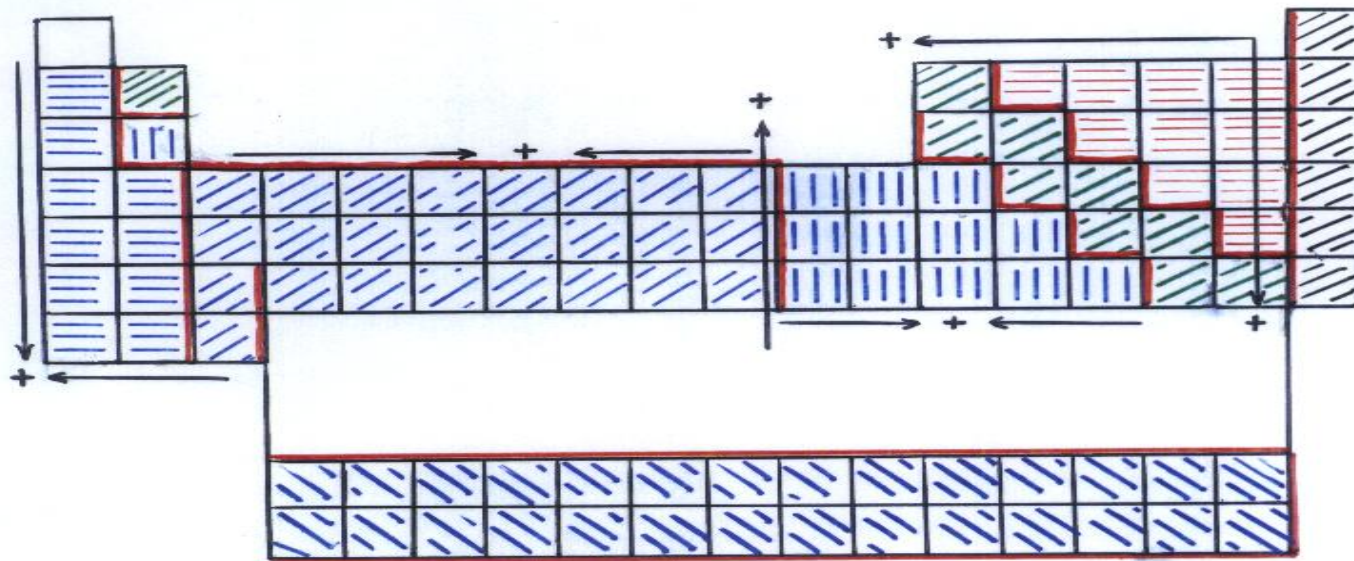
lódus: alkáli fém ....nemesgáz. Új főkvantumszám megkezdése.

lopok: azonos vegyértékű konfigurációjú elemek.

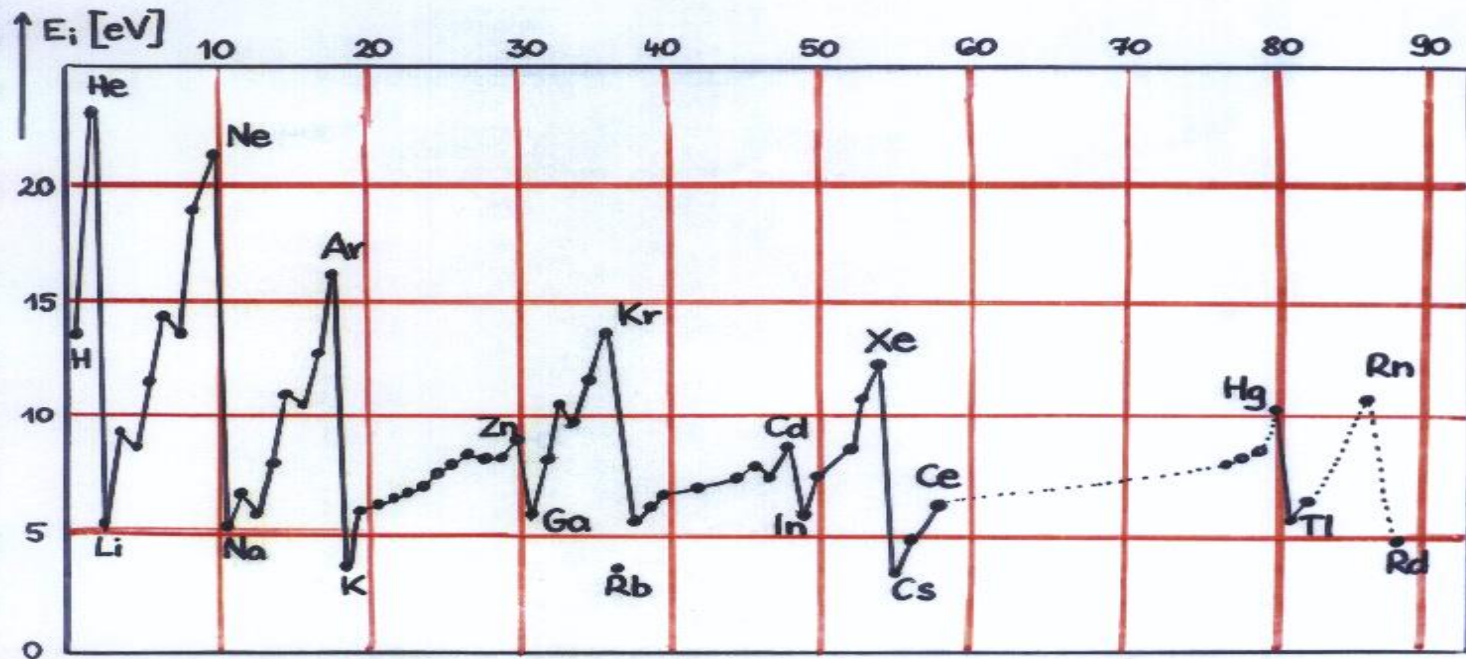
ncsoportok: kémiai rokonságot mutató elemek.

1. Nemesgázok (s^2, s^2p^6)
2. Nemfémek ($s^2p^2, \dots, s^2p^5$)
3. Félfémek ($s^2s^2p^1, \dots, s^2p^5$)
4. Másodfajú fémek ($d^{10}s^1, \dots, d^{10}s^2p^3$)
5. Fémek (alkáli és alkáliföldfémek, s^1 ill. s^2)
6. Átmeneti fémek ($d^1s^2, \dots, d^8s^2$)
7. Lantanidák és aktinidák ($f^1d^1s^2, \dots, f^{14}d^1s^2$)

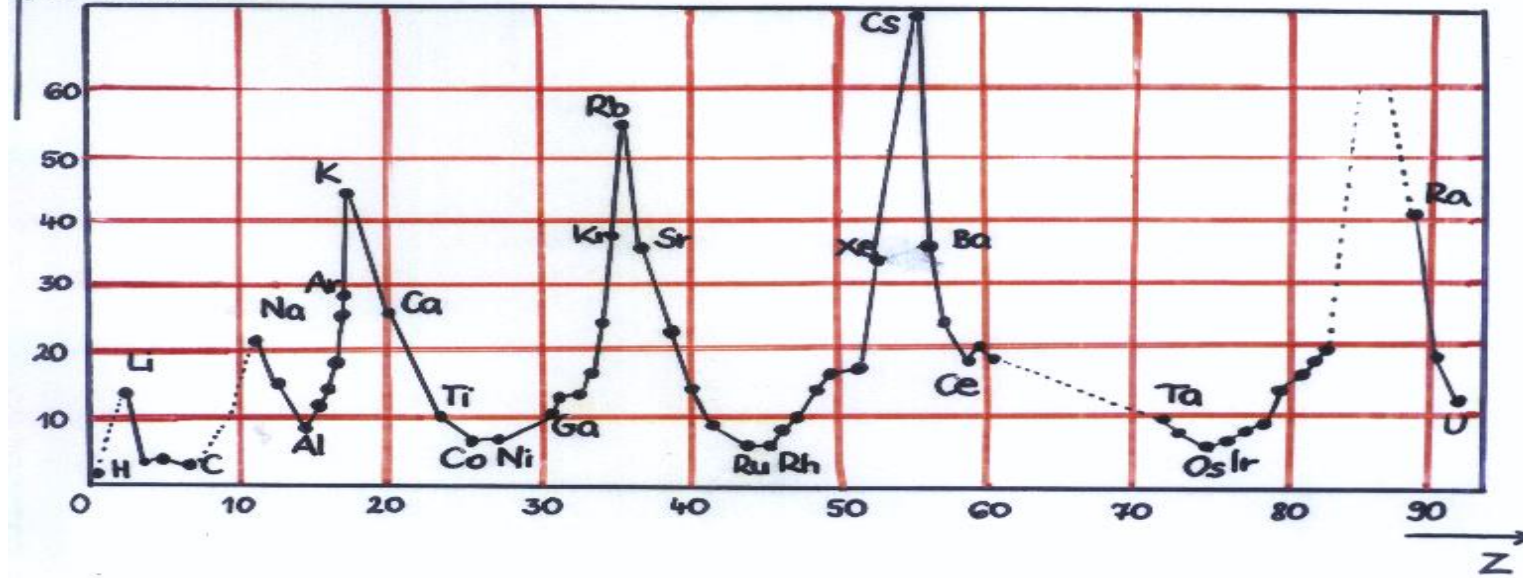

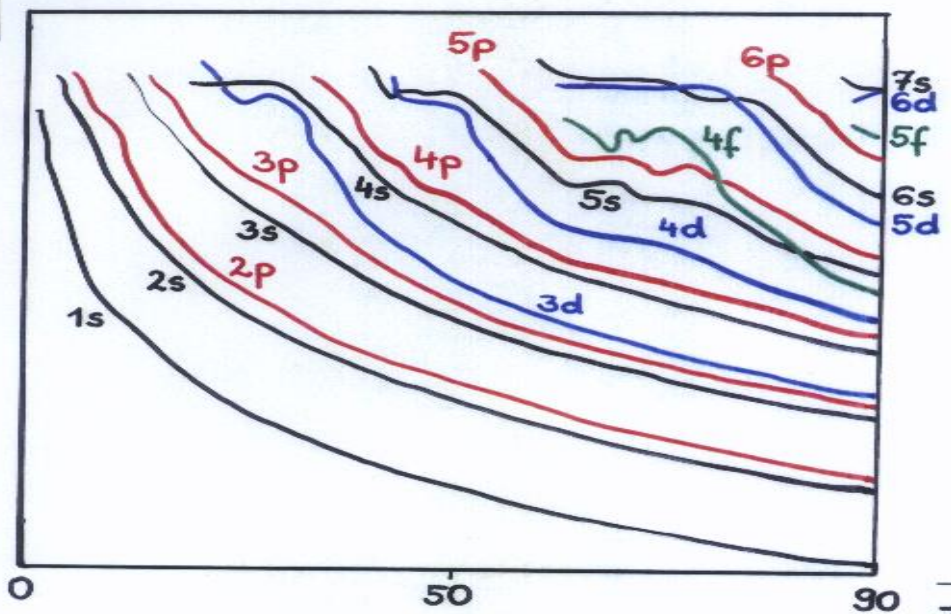

ATOMTÉRFOGAT

↑ E(n, l)

→ Z (rendsztám)

- ↑ 6p
- 5d
- 4f
- 5d
- 6s
- 5p
- 4d
- 5s
- 4p
- 3d
- 4s
- 3p
- 3s
- 2p
- 2s
- 1s

- ↑ 5d
- 5p
- 5s
- 4f
- 4d
- 4p
- 4s
- 3d
- 3p
- 3s
- 2p
- 2s
- 1s

Periódusos rendszer: szabad atomok elektronelrendeződése

Kémiai elemek: reális anyagalmazok

Nemesgázok: atomos gázok (nehezen cseppfolyósíthatók)

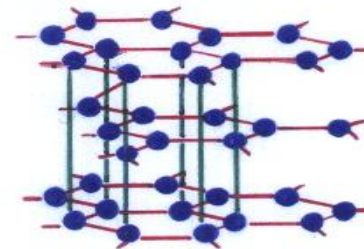
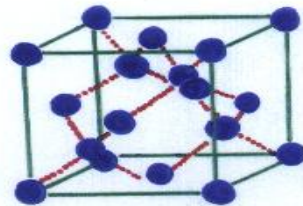
Nemfémek (nagy elektronegativitású, öt-hét vegyértékelektronnal):

zárt, kovalens molekulák (O_2 , N_2 , F_2 , Cl_2 , Br_2 , I_2 , S_8 , P_4).

Gázok, folyadékok, molekularácsos kristályok: illékonyak.

Nemfémek (közepes elektronegativitású, három-hat vegyértékelektronnal),

és Félfémek: atomrácsos szerkezet, gyakori a polimorfia (többalakúság).

Fémek (kis elektronegativitású, lazán kötött vegyértékelektronok):

fémrácsos szerkezet (sávmodell, elektrongázmodell).

Szoros illeszkedésű rácsok (8 vagy 12 szomszéd), delokalizált

elektronok (elektromos és hővezetés, fémfény). Az atomok méretétől és a vegyértékelektronok számától függően a kötőerők széles határok között változnak.

Alkáli fémek → Átmeneti fémek ← Másodfajú fémek

méret csökken, vegyértékelektronok száma:

nő, majd csökken

o.p. maximum

Elektronegativitás (X)

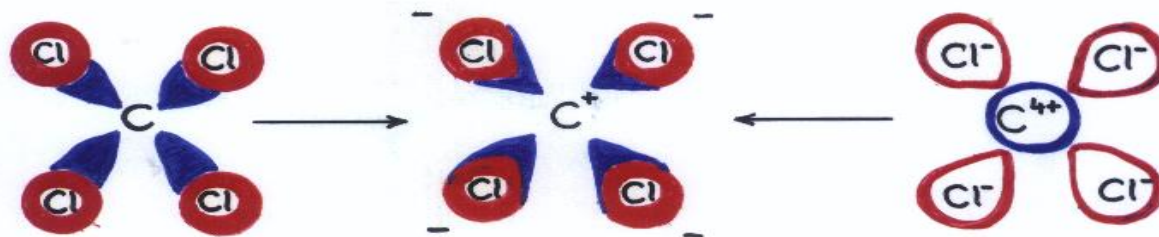
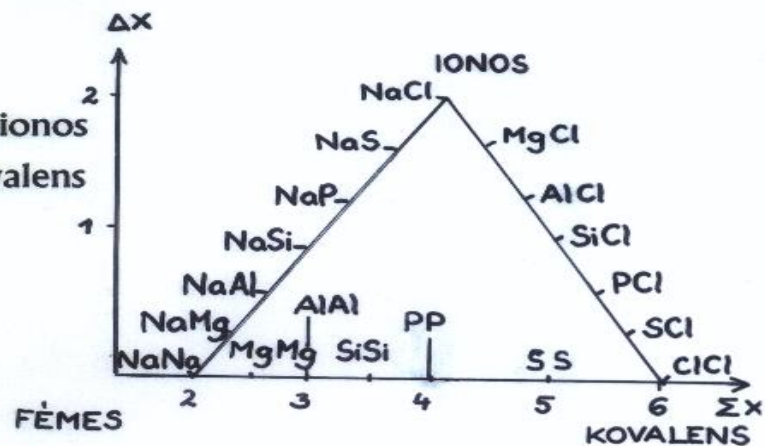
nemesgázok	X=0
alkálifémek, alkáliföldfémek ...	X=1
átmeneti fémek	1,1 < X < 2,2
másodfajú fémek	1,5 < X < 2,4
lantanidák, aktinidák	1,1 < X < 1,2
félfémek	1,5 < X < 2,2
nemfémek	2,2 < X < 4,1

$\Delta X \leq 0,5$ kovalens

$1 < \Delta X < 1,5$ kovalens-ionos

$1,5 < \Delta X < 2,0$ ionos-kovalens

$\Delta X \geq 2,0$ ionos

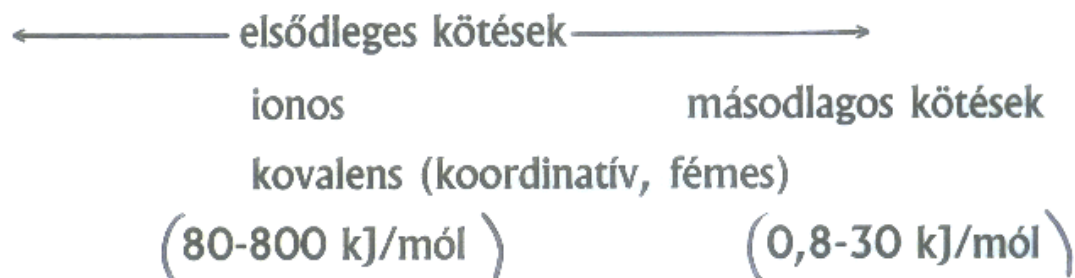

Az elektronburok stabilizációja, kémiai kötések

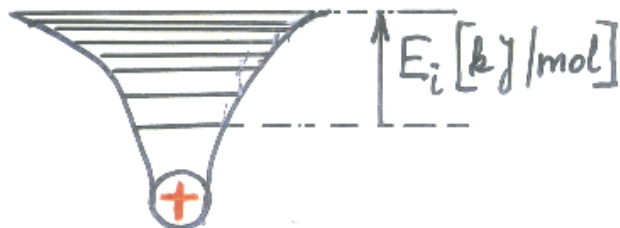
Szabad atomok: minimális energiájú elektrone rendezés,
"atompályák" ($dW = 0,9$)

Atomok egymáshoz közeledése, halmazok képzése során az elektronburok energiája tovább csökkenhet.

IONOK - MOLEKULÁK - HALMAZOK

1.) Ionok képződése, ionkötés

1 mól gázatom egyszeres

ionizálásához szükséges energia

<u>Oszlop</u>	<u>Periódus</u>	<u>vonzás nő</u> → E_i nő
↓ árnyékolás	⊕ ⊕⊕ ⊕⊕⊕	(<u>nemes gázok: maximum</u>)
↓ E_i csökken	"stabil" konfigurációk:	s^2p^6 (nemesgáz héj)
		$s^2p^6d^{10}$ (nemesfém héj)
		$d^{10}s^2, s^2$

Árnyékolási faktor: S az elektronhéj többi elektronja által lekötött atommag-töltés

$$Z_{\text{effektív}} = Z - S \quad \text{egy vegyértékelektronra ható magtöltés}$$

H: $S = 0,05 \quad Z_{\text{eff}} = 0,95$

Lezárt héjak elektronjai: $S = 1$

Külső héj alatti lezárt héj: $S = 0,85$

Külső héj többi elektronja: $S = 0,35$

$$A = 4\pi r^2 \quad \text{Effektív térerősség} = \frac{Z_{\text{eff}}}{r^2}$$

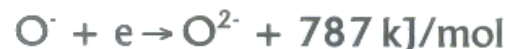
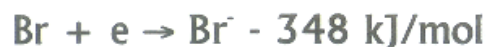
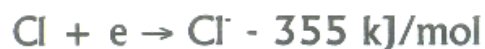
Elektronegativitás = $0,359 \frac{Z_{\text{eff}}}{r^2} + 0,744$
(Allred Rochow)

Többszörös ionizáció: E_i nagyobb

Elektronaffinitás: E_a

Elektronegativitás: az atom elektronvonzó képessége a
vegyértékelektronokra

Allred-Rochow
$$\text{EN} = 0,359 \frac{Z_{\text{eff}}}{r^2} + 0,744$$

Mulliken
$$\text{EN} = \frac{E_i + E_a}{4,2 \cdot 130}$$

Pauling
$$E_{\text{A-B}} = \frac{E_{\text{A-A}} + E_{\text{B-B}}}{2} + \Delta_{\text{AB}}$$

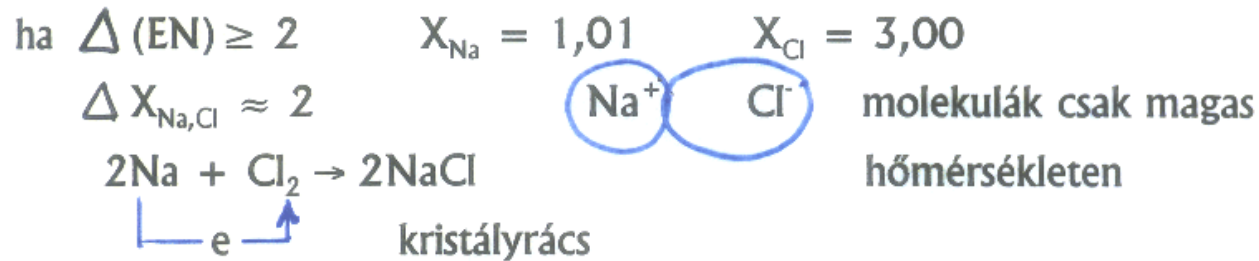
Δ : extraionos energia

$$(\text{EN})_{\text{A}} - (\text{EN})_{\text{B}} = 0,208 \Delta_{\text{AB}}$$

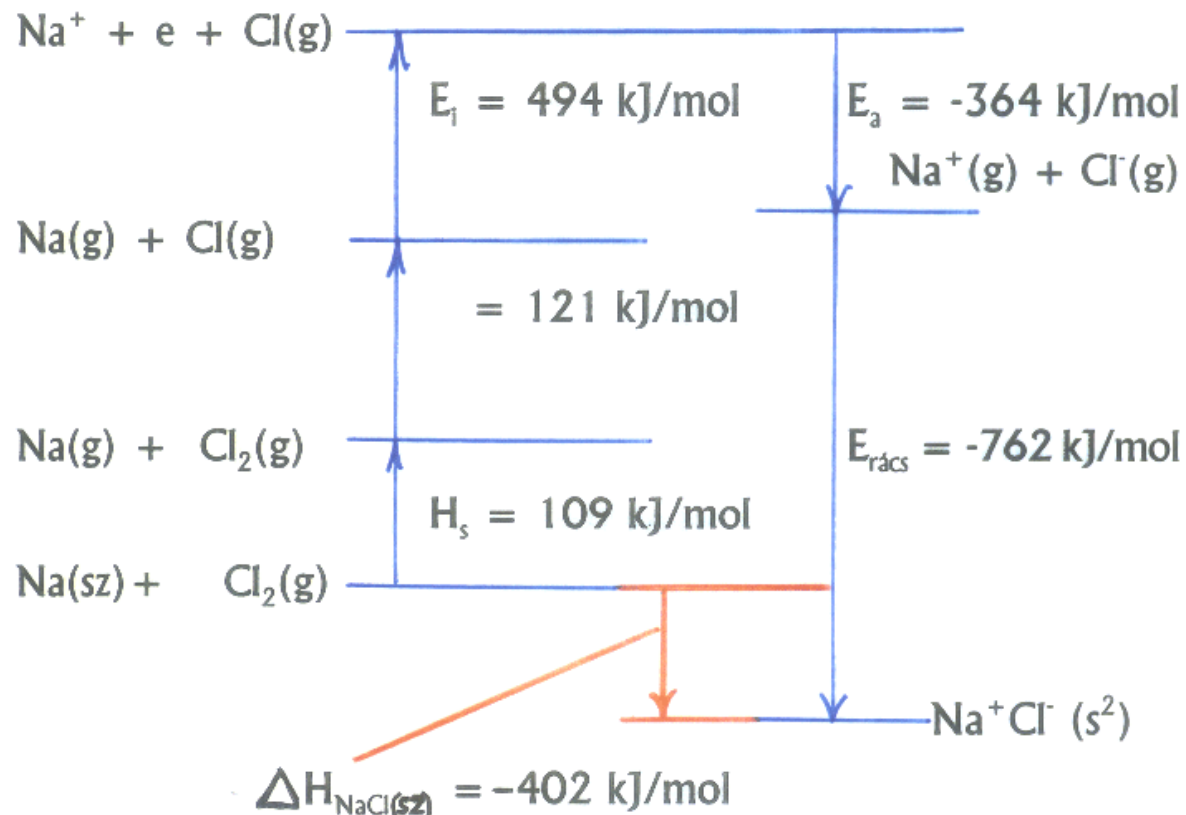
$$(\text{EN})_{\text{HIDROGÉN}} = 2,1$$

C	N	O	F
2,5	3,07	3,5	4,1
	P	S	Cl
	2,06	2,5	3,0
		Se	Br
		2,4	2,8
			I
			2,5

Ionkötés

Energiamérleg (Born-Haber)

2.) Molekulák képződése, kovalens kötés

Kvantummechanikai leírás

Két, vagy több atom egymáshatásakor a rendszert alkotó valamennyi részecske (atómmagok, összes elektron) kölcsönhatásait figyelembe véve kell a Schrödinger egyenletet megoldani (független részecske modell).

$$N \text{ db elektron} \quad \phi = \hat{A}_N \psi_1(1) \cdot \psi_2(2) \cdot \dots \cdot \psi_N(N)$$

0 ($\ell, \lambda, \mu, S, M_s$) kvantumszámok

Megoldás: közelítő módszerekkel

$$\int_V \phi^2 dV = W \quad \text{molekulaorbitál: } W = 0,9$$

Molekulapályák: az egész molekulára kiterjednek (MO).

A két atomos, és a több atomos molekulák egy részében a molekulapályák két-két atommag köré lokalizálhatók.

MO-közelítések

a.) Linear Combination Atomic Orbitals (LCAO-módszer)

$$\phi = \sum_{i,k} c_{i,k} \cdot \psi_{i,k}$$

Lokalizáció (matematikai transzformáció)

I. erősen lokalizálható rendszerekben

egyetlen atomra lokalizált atomtörzs pályák

egyetlen atomra lokalizált nem-kötő-pár pályák

két atomra lokalizált molekulapályák

II. gyengén lokalizálható rendszerekben a fentieken kívül található

kettőnél több atomra kiterjedő pályák.

A molekula alakját, szimmetriáját az erősen lokalizálható részek határozzák meg

- vegyérték elektron -taszítási modell (Pauli elv)
- hibridizációs modell

b.) Vegyérték-kötés módszer (Valence Bond-theory, VB-módszer, Pauling)

a molekula térbeli felépítéséből kiindulva a két atommaghoz lokalizált vegyértékeket a spinpárosítás alapján értelmezi. A molekula tényleges szerkezete az összes lehetséges spinpárosításnak megfelelő állapotfüggvény kombinációja (rezonanciája):

$$\phi = \sum_i c_i \psi(i)$$

a $\psi(i)$ állapotfüggvények között hibridállapotokat is alkalmazhatnak.

A továbbiakban az LCAO-MO közelítés alapján az összes lehetséges lokalizációt figyelembe véve értelmezzük a kovalens kötések, az atompályákból kiindulva.

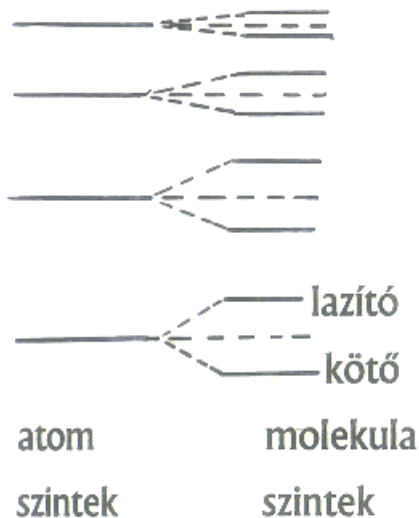
Az atompályák egymába hatolása: kötő- és lazító állapotok, σ és π kötések

H-atom: egy elektron l, m degeneráció

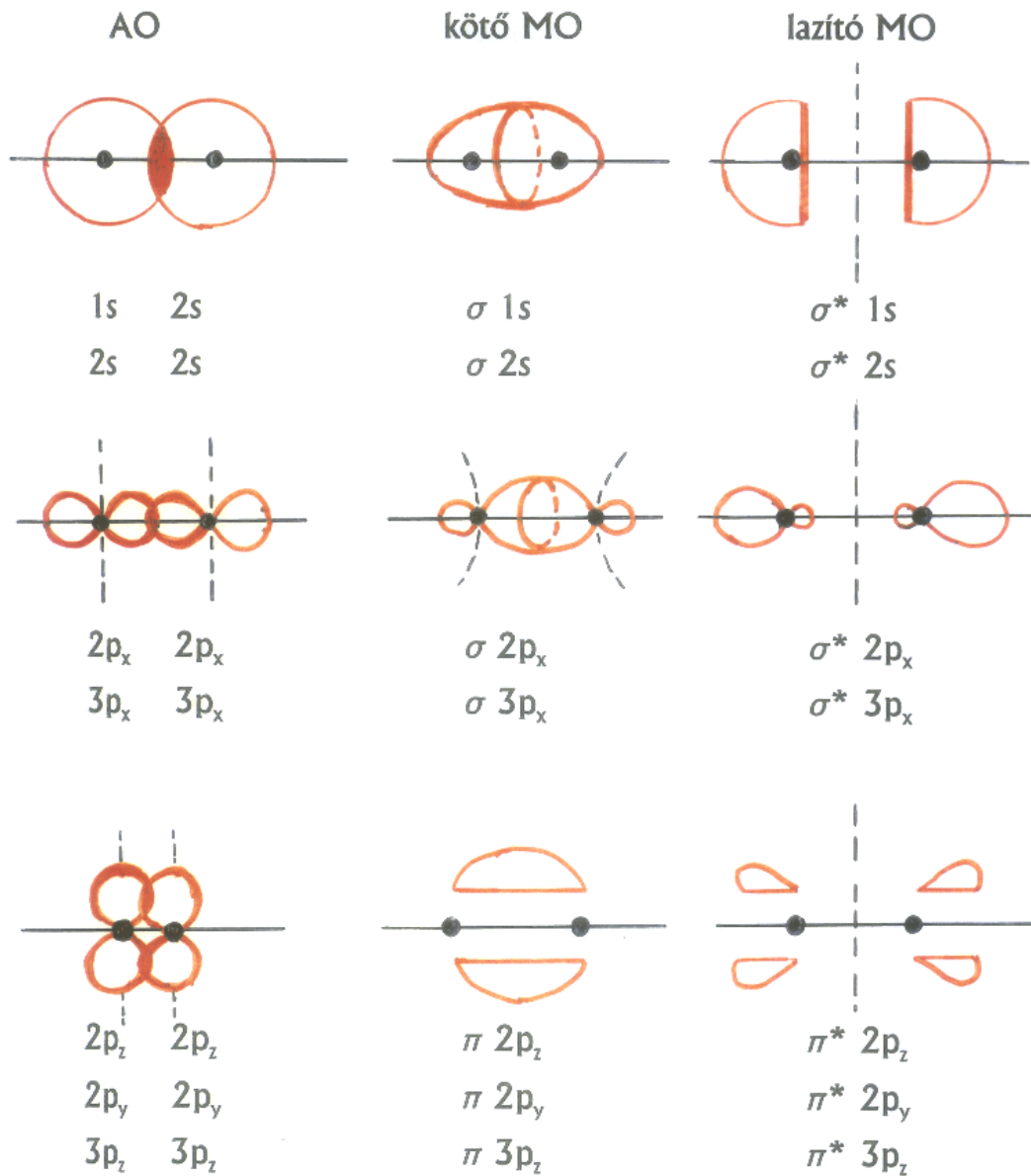
Többelelektronos atomok: l-degeneráció megszűnik (az energiaszintek száma nő = felhasadnak)

Kéttomos molekulák: a kölcsönhatások következtében az atomi energiaszintek felhasadnak (kétszeres).

A létrejött pályák betöltési rendje:

- Pauli elv
- Hund szabály
- energiaminimum elve

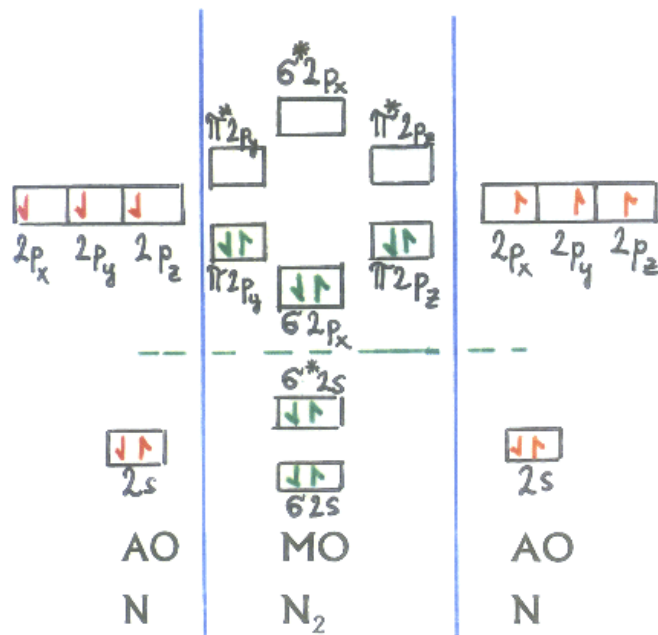
Kötő állapotok: σ henger szimmetrikus   Lazító állapotok: csomó felület
 π csomó felület

Azonos atomokból álló (homonukleáris) kétatomos molekulaorbitalok

1. periódus: H_2 ($\sigma 1s$)² He_2 ($\sigma 1s$)² ($\sigma^* 1s$)²
 stabil molekula   nem alakul ki molekula

2. periódus: az $n = 1$ pályákat az atomtörzshöz lokalizáljuk

Vegyérték héjon betöltve

+ 4 kötő állapot

- 1 lazító állapot

-----
 3 lokalizálható kötés

1 db $\sigma 2p_x$

2 db $\pi 2p_y$ ill. $\pi 2p_z$

3. periódus: az $n = 1$ és $n = 2$ pályákat az atomtörzshöz lokalizáljuk, d-pályák is részt vesznek az MO kialakításában, négynél több elektronpár is tartózkodhat MO-n.

Egy közhelyé vált féligazság:

"a vegyülés célja a nemesgáz szerkezet kialakítása"

Helyesen: az s^2p^6 igen szimmetrikus kis energiájú atompálya.

Ionképződésnél gyakori ennek kialakulása, kovalens kötésnél pedig ehhez hasonló MO betöltése.

Heteronukleáris kétatomos molekulaorbitálok

σ -kötések: s-s

s-p

p_x-p_x

$s-d_{x^2-y^2}$

$s-d_z^2$

π -kötések: p_z-p_z

p-d

d-d

Ha $\Delta X < 0,5$ apoláros

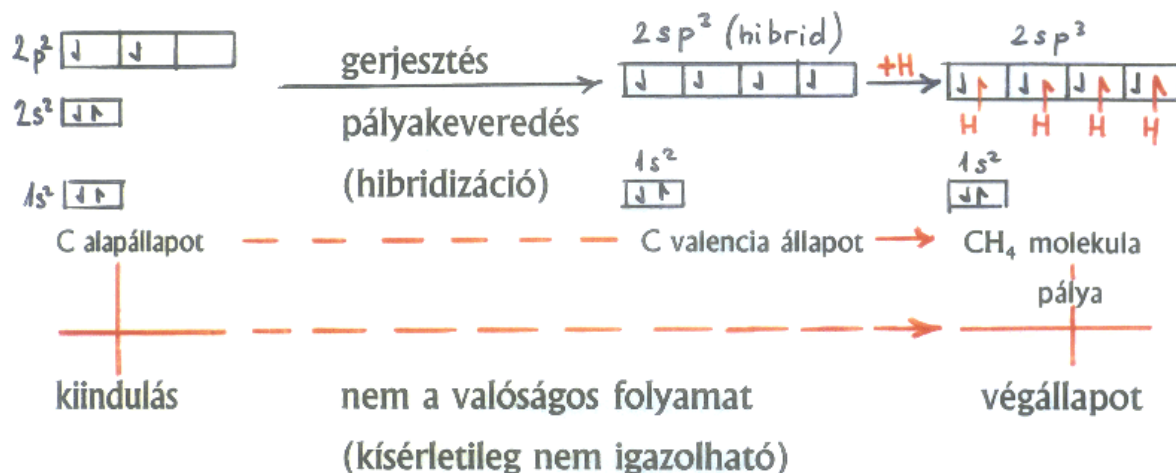
$0,5 < \Delta X < 1,5$ poláros kovalens (kovalens-ionos)

$1,5 < \Delta X < 2,0$ ionos-kovalens

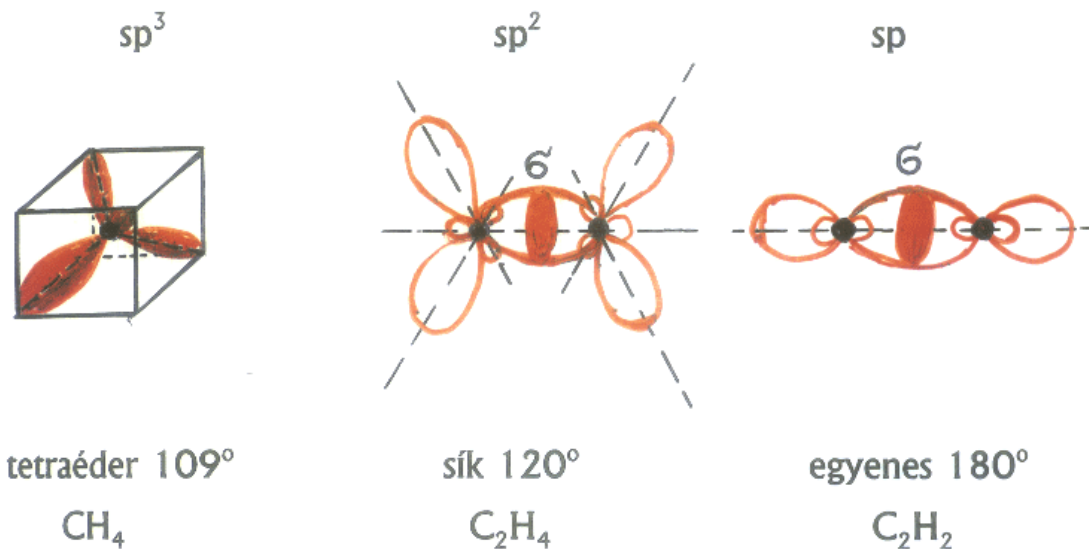

Többcentrumos lokalizálható MO-k, molekula-geometria, polaritás

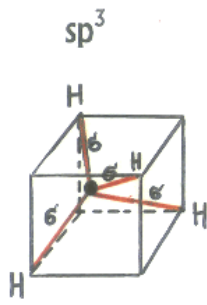
CH₄-molekula

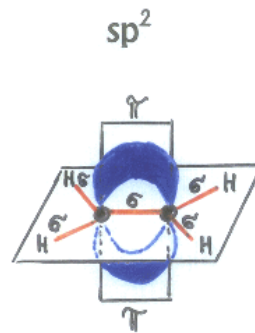
Végállapot hibridpályák

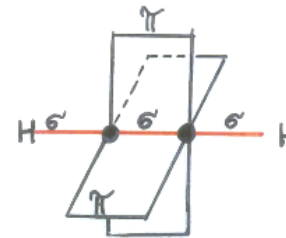

4σ

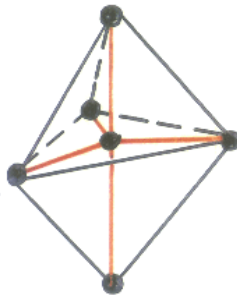
$3\sigma 1\pi$

$2\sigma 2\pi$

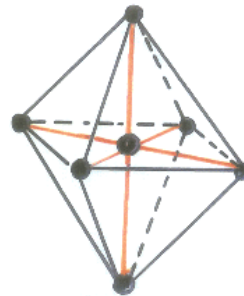
3. periódustól: d-pályák is részt vehetnek a hibridizációban

pl. sp^3d
trigonális bipiramis

5σ -kötés

sp^3d^2
oktaéder

6σ -kötés

Vegyérték-elektron taszítási modell (Gillespie)

A molekula alakját az MO-n található elektronpárok taszítása alakítja ki (Pauli-elv).

többszörös kötéseknél: az első kötés (σ) elfoglalja a két atommag közötti teret, a második kötés szükségszerűen kiszorul innen, s a kötéstengelyen csomósíkjá lesz. Merevíti a molekulát

két elektronpár egyenes	három elektronpár sík: 120°	négy elektronpár tetraéder 109°
----------------------------	---------------------------------------	---

öt elektronpár trigonális bipiramis (90° és 120°)	hat elektronpár oktaéder: 90°
---	---

Ha az MO-n magános pár is van a vegyérték szögek csökkennek

$109^\circ 28'$

$107,3^\circ$

105°

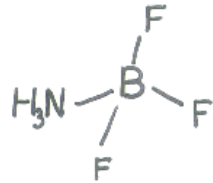

szimmetrikus $\xrightarrow{\text{polaritás nő}}$ apoláros
(izoelektronos sorozat)

Koordinatív kötés, komplex vegyületek

magános pár + üres pálya = molekulapálya

(donor) (akceptor)

Központi atom + ligandumok
(koordinációs
szám)

$n = 2$ max. koordi. szám 4 (2,3)

$n = 3$ " 9

· ·

· ·

n " n^2 (térbeli okok miatt max. 12)

Ligandum: egyfogú

kétfogú (híd), többfogú (kelátok)

Központi atom: fém, komplex vegyületek

nemfém, összetett ionok

Koordinációs egység: nyitott, zárt (ionok, molekulák)

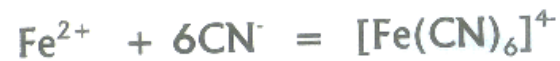
nyitott: polimerek ($\text{P}_3\text{O}_9^{3-}$)

óriásmolekulák (SiO_2)

Ma a komplex vegyületek és az egyéb szerkezetek elhatárolása önkényes.
A koordinációs kémia a vegyületek általános szerkezeti kérdéseivel foglalkozik.

Komplex vegyületek

gyakori a d-mező elemeinél (sok üres pálya)

Komplex képződés: szín mélyül (a d-pályák felhasadása)
oldékonyság nő

Stabilitási állandó:

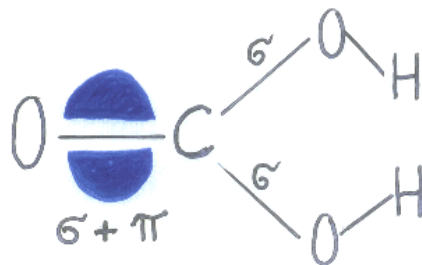
$$K = \frac{[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}}{[\text{Fe}^{2+}] [\text{CN}^-]^6} \quad K_d = \frac{1}{K}$$

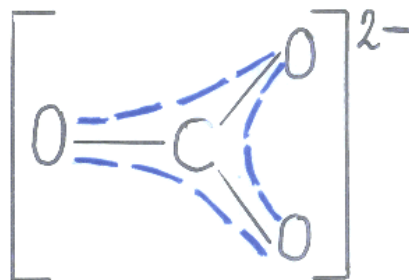
Policentrikus, nemlokalizálható MO-k, a kötésrend, sávmélet

sp³ 120°

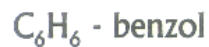

delokalizált
π-kötés

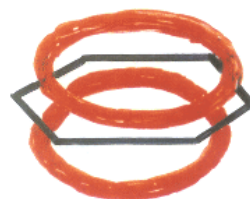
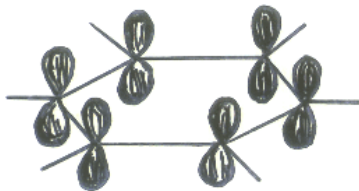

Kötésrend: elvileg 1,33 gyakorlatilag ~ 1,5 (+ magános párok)

Formálisan: az a szám, amely megadja,

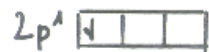
hogy a két atom közötti töltés
sűrűség hányszorosa az egyes
kötésének

sp², p_z

Nem lokalizálható MO-k főleg π -kötések, de pl. a B_2H_6 (diborán) esetében háromcentrumos σ -kötések is kialakulnak:

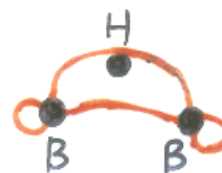
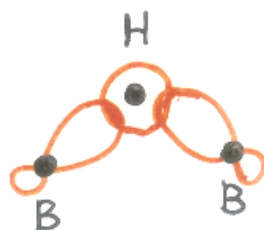
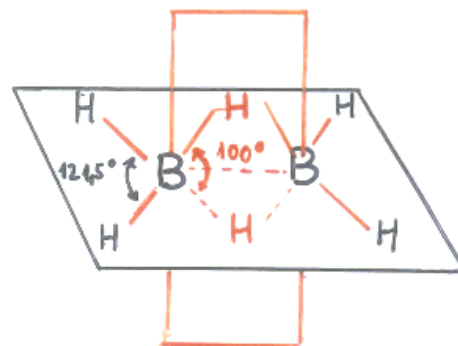
B-atom

BH_3

B_2H_6

Kötéstávolság:

H-H	0,074	C-C	0,154
C-H	0,209	C=C	0,133
O-H	0,096	C≡C	0,121

Kötésrend

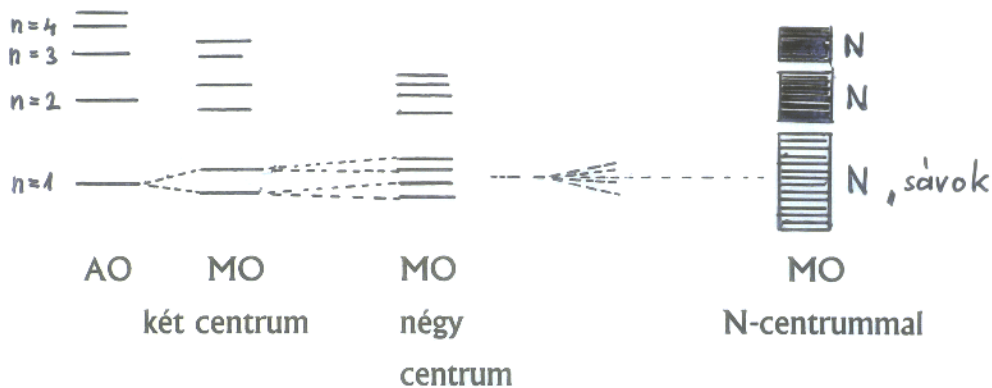

kötéstávolság

kovalens rádiusz pl. $H-H/2$

Sávmélet

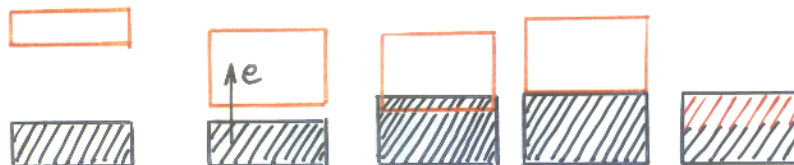
Sávokban: N állapot $\rightarrow$ maximálisan $2N$ db elektron

$N/2$ $N/2$

kisebb, nagyobb energiájú mint az AO.

Vezetési sávok

sávok

Vegyérték

sávok

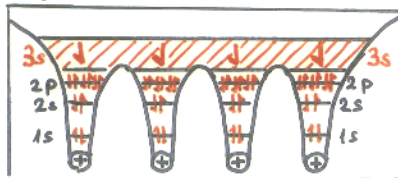

szigetelők

félvezetők

vezetők

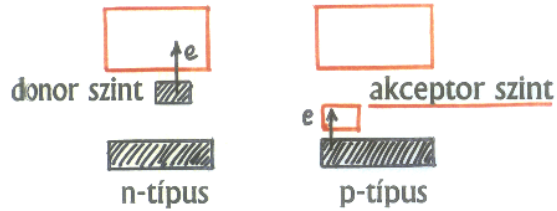
Na-kristály

Delokalizált vezetési sáv

Atomokhoz lokalizálható sávok

Szennyezett félvezetők

Töltéshordozók

lyuk: $\oplus$ elektronhiány

$\ominus$ elektron

Átmenet a kötéstípusok között, polarizáció

$\Delta X \leq 0,5$ kovalens

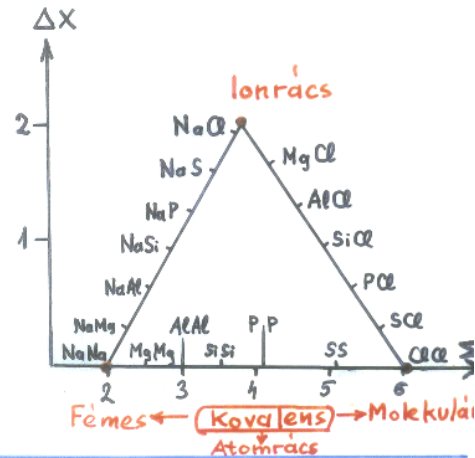
$0,5 < \Delta X < 1,5$ kovalens-ionos

$1,5 < \Delta X < 2,0$ ionos-kovalens

$\Delta X \geq 2,0$ ionos

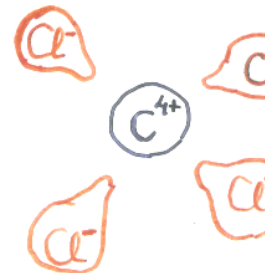
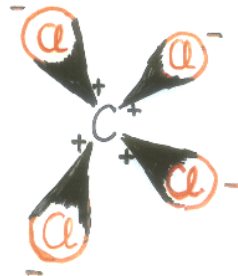
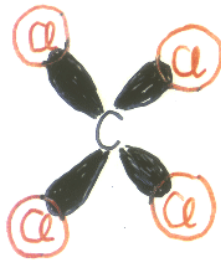
$\Delta X < 0,5$; ΣX nagy: molekulák

$\Delta X < 0,5$; ΣX kicsi: delokalizált

Kovalens $\rightarrow$ Ionos

Kovalens $\leftarrow$ Ionos

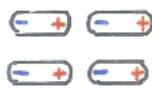
Másodlagos kötések

Elsődleges kötések: 80-800 kJ/mol

Másodlagos kötések: 1- 30 kJ/mol

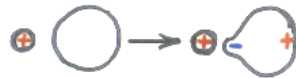
van der Waals erők: dipólus kölcsönhatások

a.) orientációs hatás: poláros molekulák között

ionok és poláros molekulák között
(szolvatáció, hidratáció)

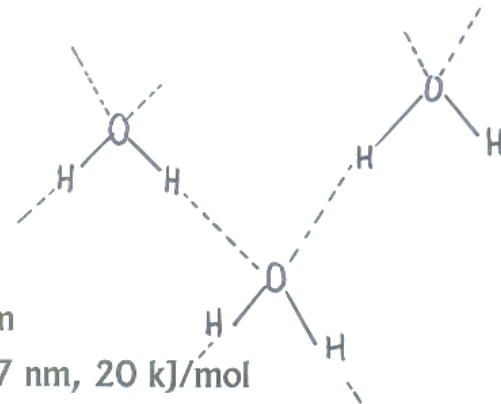
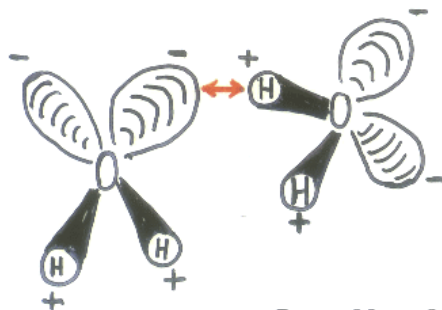
b.) indukciós hatás: poláros és semleges molekulák között

ionok és semleges molekulák között

c.) diszperziós hatás: semleges részecskék között

Hidrogénkötés:

O—H 0,1 nm

O ..... H 0,17 nm, 20 kJ/mol

Halmazok, halmazállapotok

Halmazok: sok részecskéből felépülő rendszerek.

<u>Elsődleges kötések</u>	+	<u>másodlagos kötések</u>
ionrácsos		molekularács
atomrács		folyadékok
fémrács		gázok

Halmazállapotok:

szilárd → cseppfolyós → gáz → plazma

T —————→ $U(T)$ belső energia

W —————→ $S(T)$ entrópia

(termodinamikai valószínűség)

$$S = k \cdot \ln W$$

Állapotjelzők: p, V, T, n (anyagmennyiség)

makroszkópicusan mérhető

értelmezés:

a rendszer alkotóelemeinek jellemzőiből
statisztikus módszerekkel.

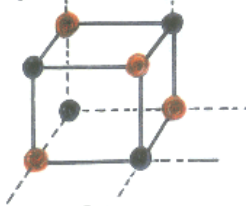
Állapotegyenlet: az állapotjelzők összefüggése

Szilárd halmazállapot

Kristályos: szabályos térbeli rend, alakjuk állandó
éles olvadáspont
kis hőtágulás, $V = \text{const}$, ha $T = \text{const}$.
homogén, anizotróp

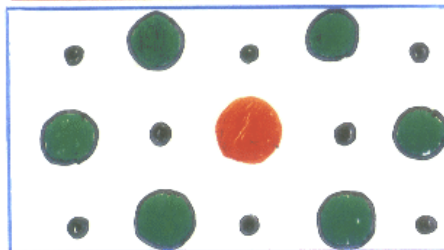
Üvegszerű ill. amorf állapotban a fenti jellemzők részben, vagy teljesen hiányoznak.

Elemi cella: translációjával a teljes kristály felépíthető

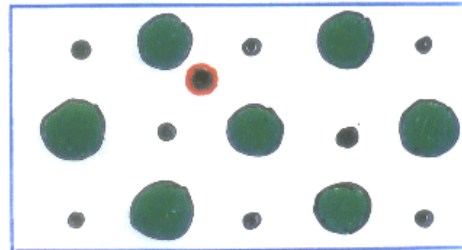

Rácstípusok: ionrác (NaCl)
atomrác (gyémánt, SiO_2)
molekularác (jég, cukor)
fémrác (mikrokristályos szerkezet)

Reális kristályok, rácshibák:

Schottky: "lyuk"

Frenkel: beékelődés

Cseppfolyós állapot

Kisebb rendezett körzetek állandóan létrejönnek és felbomlanak, lyukak keletkeznek.

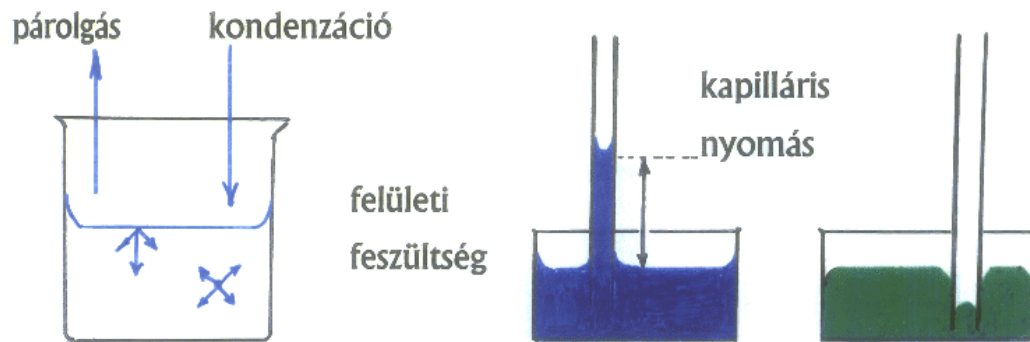
A részecskék "elgördülnek" egymáson → felveszik az edény alakját.

Kis összenyomhatóság (kompresszibilitás).

Hőtágulás > szilárd testeké

$$l(t) = l_0(1 + \alpha t) \quad \alpha_f > \alpha_{sz}$$

$$V = \text{const, ha } p, T = \text{const}$$

"Folyadék kristályok": orientált molekulák bizonyos irányokban kristályszerű rendet alkotnak

Gázhalmazállapot

Tökéletes gázok: pontszerű részecskék, csak ütközések

(Reális gázok: a részecskéknek kiterjedése van, egyéb kölcsönhatások)

Avogadro: $N_1 = N_2 = \dots$
 $V_1 = V_2 = \dots$ } tökéletes gázoknál
1 mol N = $6 \cdot 10^{23}$ 22,41 dm³ (normál)
   24,50 dm³ (standard)

Állapotegyenletek:

$$pV = p_0 V_0 \quad T = \text{const} \quad (\text{Boyle-Mariotte})$$

$$\left. \begin{array}{l} V = V_0(1 + \alpha t) \\ p = p_0(1 + \alpha t) \end{array} \right\} \text{Gay-Lussac} \quad \alpha = \frac{1}{273} \frac{1}{\text{C}^\circ}$$

$$n = 1 \text{ mol} \quad p_0 = 1,012 \cdot 10^5 \text{ Pa} \quad T_0 = 273 \quad V_0 = 0,02241 \text{ m}^3$$

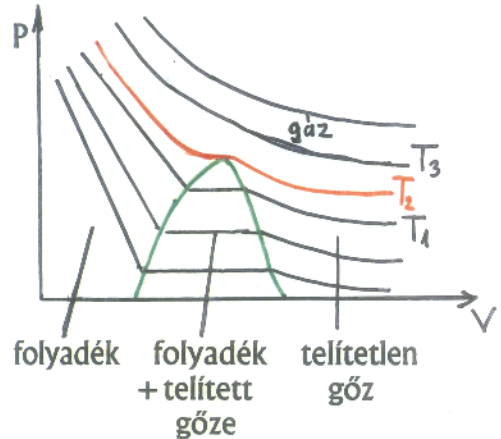
$$\frac{pV}{T} = \frac{p_0 V_0}{T_0} = R = 8,31 \frac{\text{J}}{\text{K} \cdot \text{mol}} \quad (\text{egyetemes gázállandó})$$

$$n \text{ mol gázra} \quad p_0, T_0, nV_0$$

$$pV = nRT \quad \text{egyetemes gáztörvény}$$

$$\left(p + \frac{a}{V^2} \right) (V - b) = nRT \quad \text{reális gázok (van der Waals)}$$

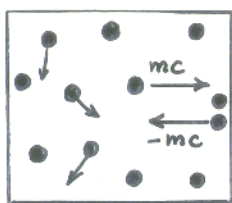
kohéziós   gázmolekulák
nyomás   térfogata

$T_1 < T_2 < T_3$ izotermák
kritikus hőmérséklet

Statiztikus jellemzők:

N db

$$\Delta I = 2mc$$

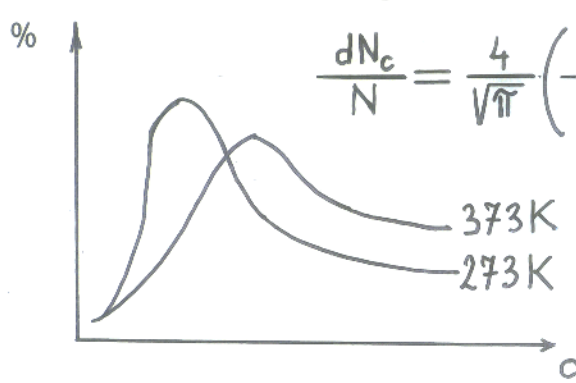
- közepes szabad úthossz
- átlagsebesség ($\bar{c}$)
- sebességeloszlás
- ütközések száma

k (Boltzmann állandó)
 $k \cdot N_A = R$

$$\frac{1}{2} m \bar{c}^2 = \frac{3}{2} kT \quad / \cdot N_A$$

$$\frac{1}{2} M \bar{c}^2 = \frac{3}{2} RT$$

Maxwell-Boltzmann sebességeloszlás

$$\frac{dN_c}{N} = \frac{4}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{m}{2kT} \right)^{3/2} \cdot c^2 \cdot e^{-\frac{mc^2}{2kT}} \cdot dc$$

Fázis: határfelületekkel elválasztható eltérő fizikai tulajdonságú részek

Komponensek: a fázist alkotó egy vagy több kémiai anyag

Többkomponensű homogén rendszerek; elegyek, oldatok

1.) GÁZELEGYEK

$$n = n_1 + n_2 + \dots + n_k$$

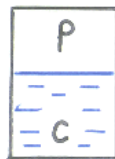
$$p = p_1 + p_2 + \dots + p_k \quad (\text{parciális nyomások})$$

$$pV = nRT$$

$$p_1V + p_2V + \dots + p_kV = n_1RT + n_2RT + \dots + n_kRT$$

Gázok oldódása folyadékokban:

$$c = K \cdot p_{(\text{parciális})}$$

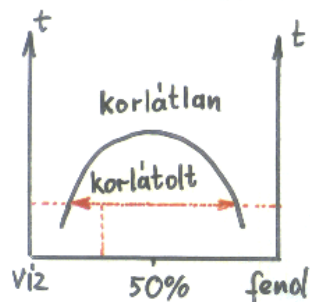

$$K = f(t, \text{anyagi minőség})$$

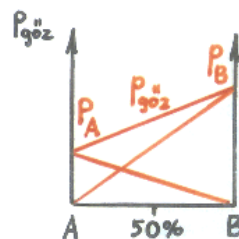
2.) FOLYADÉKELEGYEK

korlátolt elegyedés

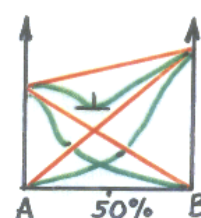
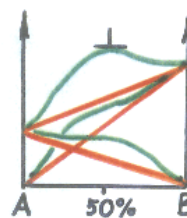

korlátlan elegyedés

ideális

azeotrop elegyek

víz-alkohol

víz-salétromsav

A részecskék kölcsönhatása az elegyben

azonos

gyengébb

erősebb,

mint a tiszta anyagokban.

3.) OLDATOK

OLDÓSZER + OLDANDÓ ANYAG
(folyadék) + (szilárd, folyadék, gáz)

fizikai-kémiai kölcsönhatás

(van der Waals)
(H-híd)
(kémiai reakciók)
(disszociáció)

OLDAT
(folyadék)

Általában: korlátolt (telítési egyensúly, $c_i = \text{állandó}$),

hasonló a hasonlóban (pl. apoláros apolárosban)

a.) Molekularácsos anyagok oldódása (gázok, folyadékok)

Apoláros molekulák: gyenge van der Waals erők "fizikai oldódás"

(pl. nemesgázok apoláros oldószerekben)

Poláros molekulák (kötések): erősebb van der Waals erők (pl. CCl_4 -ben

I_2)

H-hidak (pl. vízben cukor)

Kémiai reakció (disszociáció) (pl. $\text{H}_2\text{O} + \text{HCl} \rightarrow \text{H}_3\text{O}^+ + \text{Cl}^-$)

b.) Atomrácisos anyagok: gyakorlatilag nem oldódnak, csak kémiai reakciók esetében

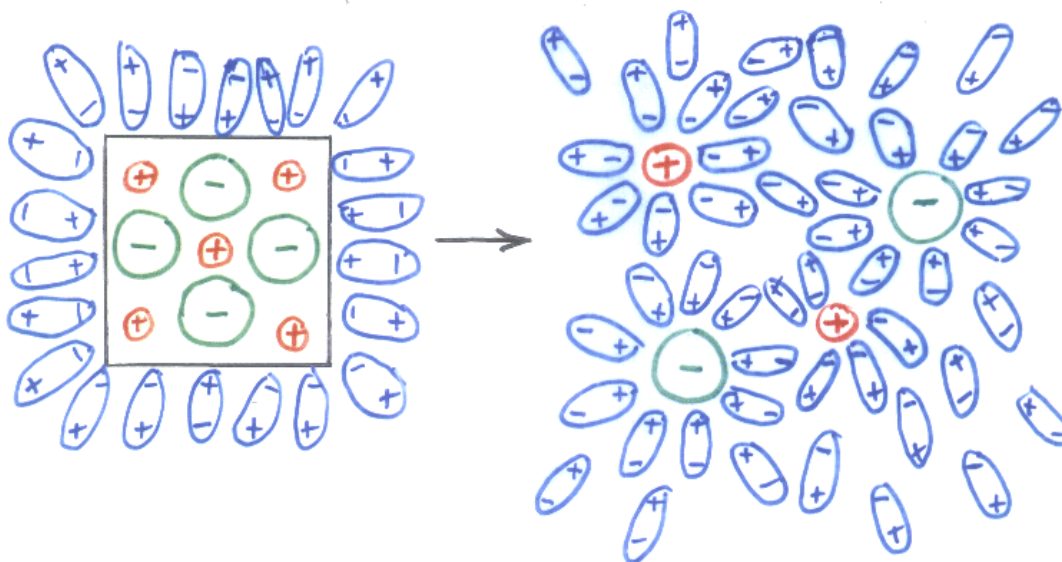
pl. gyémánt, grafit, SiO_2 , Al_2O_3

c.) Fémek oldódása: általában egymásban oldódnak

Hg-amalgámok, ötvözetek

d.) Ionos anyagok oldódása: elektrolitos disszociációval

Szolvatáció, illetve hidratáció: az ionok és dipólusmolekulák kölcsönhatása, egyes esetekben koordinatív kötéssel (pl. $[\text{Al}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$).

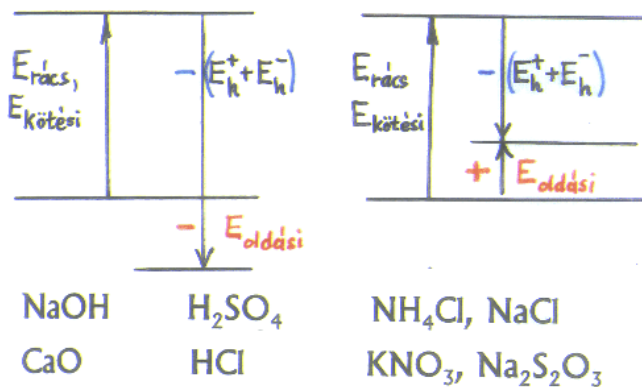
e.) Elektrolítos disszociáció

Különböző anyagok szétesése egymáshoz képest elmozdítható ionokra.
 Elektrolitok: ionos vegyületek oldatai és olvadékai, illetve poláros molekulák oldatai.

$$\text{disszociáció fok} \quad \alpha = \frac{\text{disszociált mólok száma}}{\text{összes feloldott mólok száma}}$$

$$0 \leq \alpha \leq 1$$

gyenge elektrolitok (poláros molekulák; ionos-kovalens sók)	erős elektrolitok (ionkristályok; erősen poláros molekulák)
$\text{CH}_3\text{-COOH}, \text{NH}_3, \text{Cu}(\text{OH})_2$	$\text{NaCl}, \text{NaOH}; \text{HCl}, \text{H}_2\text{SO}_4$

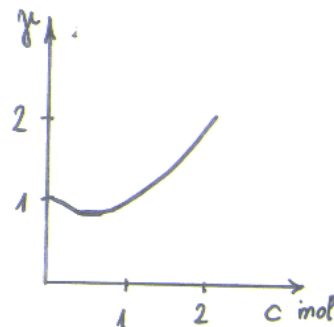

Ionaktivitás

$$a = \gamma \cdot c$$

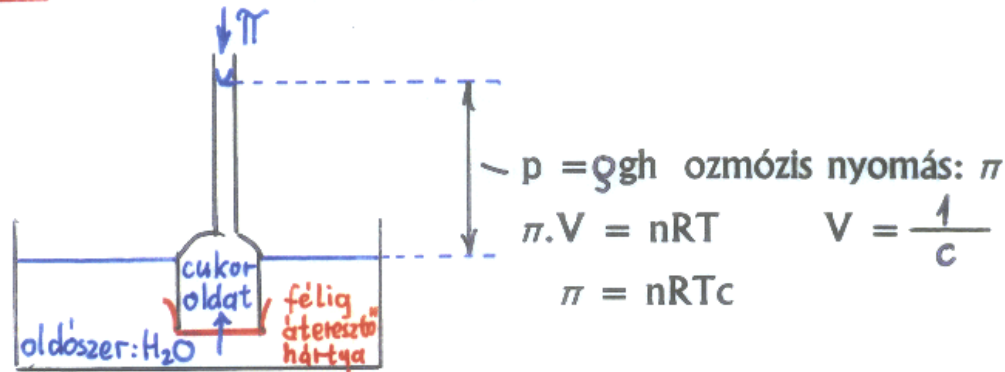
a többi ion hatásának

mértéke

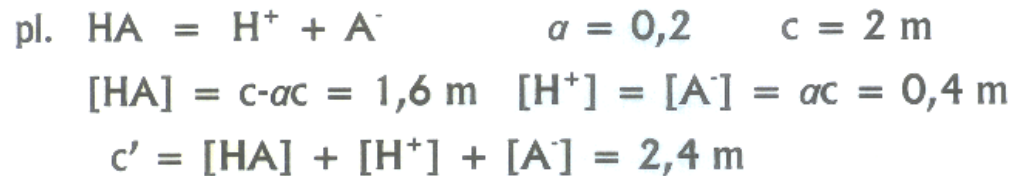

Híg oldatok tulajdonságai

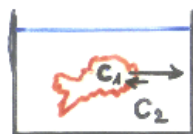
Ozmózis: koncentráció kiegyenlítés

Ha az oldatban elektrolitos disszociáció történik az oldatban lévő összes mólok számát kell figyelembe venni:

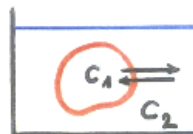

$$c_1 < c_2$$

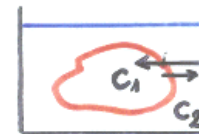
hipertóniás

$$c_1 = c_2$$

izotóniás

$$c_1 > c_2$$

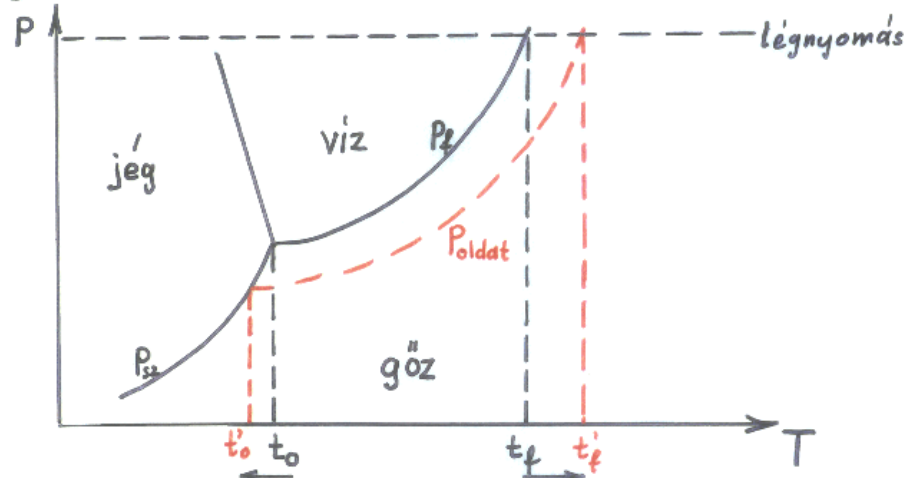

hipotóniás

környezet

Fagyáspont csökkenés, forráspont emelkedés

Fázis diagram

A fagyáspont csökken } oka az oldott anyag és oldószer részecskék
A forráspont emelkedik } kölcsönhatása miatt a gőznyomás csökken.

Mértéke arányos az oldatban lévő részecskék számával:

$$\Delta t = m \cdot \Delta t_m \quad m = \frac{g}{M} = \frac{\text{oldott anyag [g/1000 g oldószer]}}{\text{oldott anyag relatív molekulatömege}}$$

Δt_m : molális fagyáspont csökkenés

molális forráspont emelkedés

MOLALITÁS

H₂O: $\Delta t_m = -1,86$ °C fagyáspont csökkenés

$\Delta t_m = +0,52$ °C forráspont emelkedés

FIZIKA OKTATÁS		KÉMIA OKTATÁS	
ÁLTALÁNOS ISKOLAI	KÖZÉPISKOLAI	ÁLTALÁNOS ISKOLAI	KÖZÉPISKOLAI
1–4. évfolyam KÖRNYEZETISMERET			
5–6. évfolyam TERMÉSZETISMERET	5–6. évfolyam természetismeret		
7–8. évfolyam KLASSZIKUS FIZIKA MECHANIKA HŐTAN ELEKTROMOSSÁGTAN FÉNYTAN	7–8. évfolyam KLASSZIKUS FIZIKA MECHANIKA HŐTAN ELEKTROMOSSÁGTAN FÉNYTAN	7–8. évfolyam KÉMIAI ALAPISMERETEK SZERVETLEN KÉMIA	7–8. évfolyam KÉMIAI ALAPISMERETEK SZERVETLEN KÉMIA
	9–10. évfolyam KLASSZIKUS FIZIKA KIEGÉSZÍTÉSE MECHANIKA HŐTAN-TERMODINAMIKA ELEKTROMOSSÁGTAN		9–10. évfolyam ÁLTALÁNOS (FIZIKAI?) KÉMIA SZERVETLEN KÉMIA SZERVES KÉMIA
	11–12. évfolyam MODERN FIZIKA REZGÉS és HULLÁMTAN ELEKTROMÁGNESES HULLÁMOK HULLÁMOPTIKA, SPEKTROSKÓPIA KVANTUMFIZIKA MAGFIZIKA CSILLAGÁSZAT (Relativitás elmélet?)		KVANTUMFIZIKA MAGFIZIKA

FIZIKA

A változat

Az általános iskolai fizikatanítás az 1–4. évfolyamon tanított környezetismeret, valamint az 5–6. évfolyamon tanított természetismeret tantárgyak szerves folytatása. A 7–8. évfolyamon a fizika tantárgy alapvető célja és feladata a kémia és biológia tantárgyakkal közösen, az életkori sajátosságoknak megfelelően közvetíteni a Nat Ember és természet műveltségterületének tartalmait.

B változat

A természettudományos kompetencia középpontjában a természetet és a természet működését megismerni igyekvő ember áll. A fizika tantárgy a természet működésének a tudomány által feltárt legalapvetőbb törvényszerűségeit igyekszik megismertetni a diákokkal. A törvényszerűségek harmóniáját és alkalmazhatóságuk hihetetlen széles skálatartományát megcsodálva, bemutatja, hogyan segíti a tudományos módszer a természet erőinek és javainak az ember szolgálatába állítását. Olyan ismeretek megszerzésére ösztönözzük a fiatalokat, amelyekkel egész életpályájukon hozzájárulnak majd a társadalom és a természeti környezet összhangjának fenntartásához, a tartós fejlődéshez és ahhoz, hogy a körülöttünk levő természetnek minél kevésbé okozzunk sérülést.

KÉMIA

A változat

A kémia mint belépő természettudományos tantárgy kiváló megvalósítási terepe annak, hogy a diákok sajátos, de az élet minden területén jól használható gondolkozásmódot (például problémameglátás, oksági összefüggések keresése, modellalkotás, törvényszerűségek felismerése) alakítsanak ki. Kísérletei révén a tények tiszteletére, elfogadására nevel.

Tanulmányaik során a diákok legtöbbször megfigyelésekből, tapasztalatokból, kísérletekből indulnak ki, ezekből vonnak le következtetéseket, majd kutatják az anyag viselkedésének okait. Menetközben maguk a tapasztalatok sarkallhatják a tanulókat nyomozásra, a miértek keresésére. Így a tudományos megismerés egyes formáinak alkalmazásával egyre önállóbban és sokoldalúbban tudnak új ismereteket szerezni. Kísérleteik, mini kutatásaik, méréseik révén hasznos anyagismerethez jutnak, amelyeket a napi élethez kapcsolódó tevékenységeik során – mint például tűzveszélyesség, tűzoltás, háztartási vegyszerek tulajdonságai, kozmetikai krémek hatásai, főzés-sütés, mosás – közvetlenül is alkalmazhatnak. Mindeközben elsajátítják a kémiai anyagokkal való felelősségteljes, balesetmentes bánásmód alapszabályait is.

B változat

A kerettanterv célja annak elérése, hogy középiskolai tanulmányainak befejezésekor minden tanuló birtokában legyen a *kémiai alapműveltségnek*, ami a természettudományos alapműveltség része. Ezért szükséges, hogy a tanulók tisztában legyenek a következőkkel:

- az egész anyagi világot kémiai elemek, ezek kapcsolódásával keletkezett vegyületek és a belőlük szerveződő rendszerek építik fel;
- az anyagok szerkezete egyértelműen megszabja fizikai és kémiai tulajdonságaikat;
- a vegyipar termékei nélkül jelen civilizációnk nem tudna létezni;
- a civilizáció fejlődésének hatalmas ára van, amely gyakran a háborítatlan természet szépségeinek elvesztéséhez vezet, ezért törekedni kell az emberi tevékenység által okozott károk minimalizálására;
- a kémia eredményeit alkalmazó termékek megtervezésére, előállítására és az ebből adódó környezetszennyezés minimalizálására csakis a jól képzett szakemberek képesek.

FIZIKA A változat 7-8 évfolyam

Ennek a szakasznak a pedagógiai üzenete a hat és nyolc évfolyamos gimnáziumokban az, hogy ismereteinket tapasztalataink alapozzák meg. A végzendő munka fókuszában a mérés, a tapasztalatszerzés, a változatos tevékenységek sora áll. Az így megszerzett ismeretek még nem feltétlenül alkotnak koherens rendszert, és nem mindig alkalmasak a széleskörű általánosításra, absztrakt törvények kimondására. A jelenségek értelmezésére adott modellek az életkornak megfelelő gyermeki elképzelések és a megszerzett tapasztalatok egyvelegéből születnek. Sokszor csak tendenciákat, a kapcsolatok jellegét állapíthatjuk meg. Ebben az életkori szakaszban nem a tantárgyak fogalmi megalapozásán van a hangsúly, hanem a fogalmak használatán.

9–10. évfolyam

E szakasz legfőbb pedagógiai üzenete az, hogy mindennapjaink világa megérthető, mennyiségileg megközelíthető, sajátos összefüggésekkel leírható, és ez a tudás a mindennapi életben hasznosítható, tehát közvetlenül értéké válik. Ebben az életkori szakaszban a klasszikus fizika témaköreit tárgyaljuk. A felvetett problémák, gyakorlati alkalmazások egyebek mellett a közlekedéshez, közlekedésbiztonsághoz, a modern tájékozódás eszközeihez, a világűr meghódításához, a természeti katasztrófák fizikai hátteréhez, a szűkebb és tágabb környezetünk energiaviszonyaihoz, az emberi szervezet működésének fizikájához, az időjárás fizikai sajátságaihoz, háztartásunk elektromos ellátásához, a hangok világához, környezetünk állapotához, a környezetvédelemhez kötődnek. Az elsajátítandó ismeretek, a fejlesztett készségek és képességek gyakorlatiasak, a mindennapi életben jól használhatók, elemei jól illeszthetők a tanulók igényeihez, életkori sajátságaihoz.

11–12. évfolyam

E képzési szakasz legfőbb pedagógiai üzenete, hogy leírásaink, világról alkotott képünk, természettudományos modelljeink nem azonosak a valósággal, hanem annak lehetőségeinkhez mérten a lehető legjobb megközelítései, és hogy természettudományos tudásunk az osztatlan emberi műveltség része, és ezer szálon kapcsolódik a humán kultúrához, a lét nagy kérdéseibe. A természettudományos világkép fejlődik, átalakul, és ez a fejlődés a technikai fejlődést alapozza meg. A másik fontos üzenet az, hogy a tudomány társadalmi jelenség. Működése, szabályozása, háttérintézményei, témaválasztása, következtetései következményei megjelennek mindennapi döntéseinkben, értékítéletünkben. Tudatosítanunk kell, hogy a tudomány és gazdaság szoros kapcsolatban van, és kapcsolatrendszerük legfőbb sajátosságainak megismerése elengedhetetlen a felelős állampolgári viselkedés elsajátításához. A tudomány egyben olyan működési forma, szabályrendszer, mely viszonylag pontosan definiálja önmagát. Így könnyen elkülöníthető az áltudományoktól és jól elkülönül a hit kérdéseitől.

KÉMIA A változat 7–8. évfolyam

A kémiaoktatás kezdetén a legfontosabb feladat, hogy a tanulók megtapasztalják, hogyan látja a kémia az anyagi világ jelenségeit és felismerjék, milyen módon írhatók le és érthetők meg ezek. Ezért a kerettanterv első szakaszának célja a tanulók közvetlen környezetében megtalálható anyagok és jelenségek megismertetése és azoknak az alapvető ismereteknek az elsajátíttatása, amelyek az anyagi világot tudományos igényvel is megmagyarázhatóvá teszik.

9–10. évfolyam

A kémiai jelenségek makro- és részecskeszintű magyarázatainak alapvető áttekintése után részben ezen ismeretek gyakorlati példákon keresztül való elmélyítésére, részben a szimbólumszint alkalmazásának megerősítésére kerül sor.

FIZIKA 7 MECHANIKA HÓTAN

1.AZ ANYAG TULAJDONSÁGAI, KÖLCSÖNHATÁSOK (termikus, mechanikai,mágneses,elektromos, gravitációs). Belső szerkezet, mérhető tulajdonságok.

2.A TESTEK MOZGÁSA. Vonatkoztatási rendszer, egyenletes és változó mozgások.

3.A DINAMIKA ALAPJAI. Newton axiómák, tömeg-, erő-, sűrűségmérés. Súrlódás, Közegellenállás. Forgatónyomaték.

4.A NYOMÁS. Gázok,folyadékok,úszás, lebegés, közlekedőedények, hajszálcsövesség.

5.ENERGIA, MUNKA, BELSŐ ENERGIA, HŐÁTADÁS. Egyszerű gépek, teljesítmény, határfok.

6,HŐJELENSÉGEK. Hőterjedés, hőtágulás, halmaz- állapot változások, oldódás. Hőerőgépek.

Miért nem hullnak az elektronok az atommagba?

Mi tartja össze az atommagot?

KÉMIA 7 KÉMIAI ALAPISMERETEK

1.KÉMIAI ALAPISMERETEK. Az anyagok fizikai és kémiai tulajdonságai, mérés. Gázok, folyadékok, szilárd anyagok, halmazállapot változások.

FIZIKAI és KÉMIAI VÁLTOZÁS.

Levegő összetétel. Égés, tűzgyújtás, -oltás.

Energiaforrások,szén, olaj, megújuló.

Tápanyagok az élő szervezet építőkövei. Energiaforrásai.

Víz, környezetben. Oldatok, töménység, kémhatás.

ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA, egyszerű, összetett, keverék.

2.BEPILLANTÁS A RÉSZECSKÉK VILÁGÁBA

Atomok, elemek, anyagmennyiség. Az atom felépítése, az elektronfelhő szerkezete, periódusos rendszer..

Kémiai kötés. Ionkötés, kovalens kötés, vegyületek, szerkezetek, molekulák. Halmazok, halmazállapotok.

KÉMIAI REAKCIÓK, KÉMIAI EGYENLET.

3.KÖRNYEZETÜNK NÉHÁNY ANYAGA: papír, üveg, kerámia,építőanyagok, háztartási vegyszer.

Kémiai jellem és affinitás?

NEMFÉM__AMFOTER__FÉM

SAV_____BÁZIS

FIZIKA 8 ELEKTROMOSSÁGTAN FÉNYTAN

- 1.ELEKTROMOS ALAPJELENSÉGEK, feszültség áram**
Az anyag részecskéinek szerkezete, atomok, molekulák.
Elektromos állapot, megosztás. Áram, áramerősség, áramkör, soros és párhuzamos kapcsolás. Elektromos munka, feszültség.
- 2.ELLENÁLLÁS, AZ EGYENÁRAM HATÁSAI**
Ohm-törvény, vezetékek ellenállása, több fogyasztó egy körben. Kémiai mágneses hatás. Munka, teljesítmény.
- 3.ELEKTROMÁGNESES INDUKCIÓ, VÁLTAKOZÓ ÁRAM**
Kémiai és mágneses hatás. Transzformátor, motorok.
- 4. FÉNYTAN.** Tulajdonságai, terjedése, fénytörés.
Síktükör, gömbtükör, lencsék, optikai eszközök. Színek, színekép.

HIÁNYOK:

MECHANIKA: REZGÉSEK, HULLÁMOK (hangtan, fénytán)
MODERN FIZIKAI KITERJESZTÉS ALAPOZÁSA.
HŐTAN : II.FŐTÉTEL

KÉMIA 8 SZERVETLEN KÉMIA

- 1. KÉMIAI ALAPISMERETEK (ismétlés, kiegészítés)**
Kémiai változás/ Fizikai változás. Egyszerű anyag/ Összetett anyag / Keverék-elegy. Atomok és elemek.
Kémiai kötések, elsődleges és másodlagos kötések. Halmazok, halmazállapotok [AVOGADRO hiányzik].
Kémiai reakciók, kémiai számítások.
- 2.NEMFÉMES ELEMÉK és VEGYÜLETEIK**
Általános jellemzés, halmaz-szerkezet.
Nemesgázok; Hidrogén.;VII.Főcsoport: Klór, sósav;
VI.Főcsoport: Oxigén, víz (sav/bázis)_ Kén és oxidjai, kénsav.
V.Főcsoport: Nitrogén, ammónia, salétromsav_ Foszfor(sav).
IV.Főcsoport: Szén, oxidjai, szénsav._Szilícium és kvarc.
- 3.FÉMES ELEMÉK és VEGYÜLETEIK** Általános jellemzés, ötvözetek, kémiai „viselkedés”, korrózió.
I.Főcsoport: Na, K _II.Főcsoport: Ca, Mg, víz|Keménység.
III.Főcsoport: Al és gyártása_ IV.Főcsoport: Sn, Pb.
VIIIb.Vascsoport, vas- és acélgyártás_ Ib.Rézcssoport Cu, Ag, Au.
Iib.Cinkcssoport: Zn, Cd, Hg.

HIÁNYZIK :

- 1. SZERVES KÉMIA**
- 2. ANYAGSZERKEZET FIZIKAI ALAPOZÁSA**

FIZIKA 9 MOZGÁSOK ENERGIÁVÁLTOZÁSOK

1.A TESTEK MOZGÁSA

Mozgás, hely, vonatkoztatási rendszer, idő, sebesség. Egyenes vonalú egyenletes mozgás. Változó mozgások, gyorsulás, szabadesés, körmozgás, forgómozgás. [REZGÉS?]

2.A TÖMEG és az ERŐ

I.Axióma, inerciarendszer. [GALILEI TRANSZFORMÁCIÓ?]

II.Axióma, dinamikai tömegmérés, sűrűség. Lendület, lendület-megmaradás. [TÖMEGPONT, KÉTTEST, TÖBBTEST?]

III.Axióma, erőhatások, erő, ellenerő. **IV.Axióma**, erőhatások függetlensége. Egyenesvonalú és körmozgás dinamikája. Kényszermozgások. Tehetetlenségi erők. Erőhatások, erőtvények: rugalmas erő, súrlódás, közegellenállás, nehézségi erő_gravitációs erőtvény, bolygók mozgása. Forgómozgás, tehetetlenségi nyomaték, merev test egyensúlya, súlypont.

3.ENERGIA és MUNKA

Energia és munka fogalma, hatások. [HŐÁTADÁS?] Munka számítása. Mozgási energia. Feszítési munka. Emelési munka, helyzeti energia. Mechanikai energia megmaradása. Teljesítmény és hatások.

[PERPETUUM MOBILE?]

KÉMIA 9 ÁLTALÁNOS és SZERVETLEN KÉMIA

1.A KÉMIA és az ATOMOK VILÁGA

Atommodellek, radioaktivitás, atommag, elektronburok. Az elektronburok szerkezete, a periódusos rendszer értelmezése.

[PAULI ELV: AZ ELEKTRONNAK NINCS KVANTUMSZÁMA]

2.KÉMIAI KÖTÉSEK és KÖLCSÖNHATÁSOK HALMAZOKBAN

Halmazok, ionos kötés_ionrács,fémes kötés_fémrács, kovalens kötés_molekulageometria_polaritás_másodrendű kötések_atomrács_molekularács, összetett ionok, komplex vegyületek, halmazok tulajdonságai. [FIZIKAI ALAPOK??]

3.ANYAGI RENDSZEREK CSOPORTOSÍTÁSA, TULAJDONSÁGAI

Gázok, folyadékok, elegyek, oldatok, oldódás, koncentráció. Szilárd anyagok, halmazállapot-változások. Kolloidok, heterogén rendszerek. [AVOGADRO_MAGYARÁZATA?]

4.KÉMIAI REAKCIÓK és REAKCIÓTÍPUSOK

Formális, sztöchiometria, termokémia, reakciókinetika, kémiai egyensúly_Le Chatelier-Braun elv_sav-bázis reakciók_víz disszociációs egyensúlya_pH_közömbösítés_hidrolízis, redoxi reakciók oxidációs szám.

5.ELEKTROKÉMIA Galvánelem, elektródpotenciál, redoxi reakciók iránya, elektrolízis, akkumulátor.

6.NEMESGÁZOK, HIDROGÉN, HALOGÉNEK.

7.OXIGÉNCSOPORT (O, S) és vegyületeik.

8.NITROGÉNCSOPORT (N, P) és vegyületeik.

[NEM AD RENDSZERT, NINCS FÉMEK és FÉLFÉMEK KÉMIAJA.]

FIZIKA 10 ELEKTROMOSSÁGTAN HŐTAN

1.HŐTANI ALAPJELENSÉGEK (HŐTÁGULÁS, HŐMÉRSÉKLET)

Szilárd testek és folyadékok hőtágulása. Gázok állapot-
Változásai, állapotjelzők, gáztörvények, ideális gázok

Állapotegyenlete. [AVOGADRO, GÁZÁLLANDÓ (R)]. Molekuláris (?)
hőelmélet. Brown-mozgás, diffúzió.Gázok állapotváltozásai, belső
energiája, I.Főtétel, térfogati munka, fajhő. Termikus folyamatok
iránya, II.Főtétel,[REVERZIBILITÁS].

Hőerőgépek. Halmazállapot-változások értelmezése.

2.ELEKTROSZTATIKA Elektromos feltöltés, proton-elektron
szétválasztás, polarizáció, megosztás. Coulomb törvény, töltés-
megmaradás. Elektromos mező (??), térerősség, erővonalak,
potenciálkülönbség, helyzeti energiaváltozás, munka,
feszültség,[ATOMMODELLEK]. Töltés, térerősség, potenciál
vezetőkön, árnyékolás. Kondenzátor, energiája, kondenzátorok
kapcsolása.

3.ELEKTROMOS ÁRAM, VEZETÉS Egyenáram, Ohm törvény,
ellenállás, vezetők ellenállása ,[ELEKTROLITOK?]. Elektromos
munka, teljesítmény, hőhatás. Soros és párhuzamos kapcsolás,
áramforrások, belső ellenállás, áram- és feszültségmérés. Áram
folyadékokban, elektrolízis, elemi töltés meghatározása.

Áram gázokban és félvezetőkben.

4.MÁGNESES MEZŐ, INDUKCIÓ Mágneses mező, indukció-
vektor, fluxus. Egyenes vezető és tekercs mágneses mezeje.
Elektromágnes. Hatás mozgó töltésre. Elektromágneses indukció:
mozgási és nyugalmi. Önindukció. Mágneses tér energiája.
Váltakozó feszültségű áramkörök, generátor, váltakozó áramú
ellenállások, teljesítmény, transzformátor.

[ELEKTROMÁGNESES HULLÁMOK]

KÉMIA 10 SZERVETLEN és SZERVES KÉMIA

1.A SZÉNCSOPORT ELEMEI és VEGYÜLETEIK

A szén szervetlen vegyületei. Szilícium és vegyületei.
[FÉLVEZETŐK, SZILIKÁTOK HIÁNYOZNAK].

2.FÉMEK és VEGYÜLETEIK

Alkálifémek, alkáli földfémek, aluminium, ón, ólom, vascsoport,
félnemes- és nemesfémek, cinkcsoport.

3. SZÉNHIDROGÉNEK és HALOGÉNEZETT SZÁRMAZÉKAIK

Csoportosítás, izoméria, telített szénhidrogének (földgáz,
kőolaj), olefinek, diének, poliének, butadién (gumi), alkinek,
aromás szénhidrogének, halogézett szénhidrogének.

4. OXIGÉNTARTALMÚ SZERVES VEGYÜLETEK

Egy-oxigén-tartalmú funkciós csoportok. Etanol, fontos
alkoholok, fenolok., éterek, aldehidek, ketonok. Karbonsavak és
sóik, alkánsavak, egyéb karbonsavak, észterek. Gliceridek (zsírok
és olajok). Felületaktív anyagok, tisztítószertek.
Szénhidrátok,monoszacharidok, diszacharidok, poliszacharidok.
[KIRALITÁS].

5.NITROGÉNTARTALMÚ SZERVES VEGYÜLETEK

Aminok, heterociklusos N-amidok, aminósavak, peptidek,
fehérjék. Nukleotidok, nukleinsavak. . [HÉLIX].

FIZIKA 11 REZGÉSEK és HULLÁMOK, MODERN FIZIKA

1. MECHANIKAI REZGÉSEK és HULLÁMOK

- REZGŐMOZGÁS, HARMONIKUS REZGÉS, DINAMIKAI FELTÉTELE, REZGÉSIDŐ, -ENERGIA. FONÁLINGA. KÜLSŐ HATÁSOK, CSATOLT REZGÉSEK, REZONANCIA. **[MOLEKULA REZGÉSEK]**
- MECHANIKAI HULLÁMOK, ELHAJLÁS, INTERFERENCIA, VISSZAVERŐDÉS. HANGHULLÁMOK, DOPPLER HATÁS. HANGSZEREK. ULTRAHANG.

2. ELEKTROMÁGNESES HULLÁMOK, OPTIKA

FÉNYTERJEDÉS VÁKUUMBAN ÉS ANYAGI KÖZEGBEN. ELEKTROMÁGNESES REZGÉSEK ELŐÁLLÍTÁSA. OPTIKAI ESZKÖZÖK, LENCSEK, TÜKRÖK, LEKÉPEZÉSI TÖRVÉNY, TÁVCSŐ, MIKROSKÓP. ELHAJLÁS, INTERFERENCIA, SZÍNKÉPEK. **[SPEKTROSKÓPIA ANYAGVIZSGÁLAT]**

3. MODERN FIZIKA, KVANTUMELMÉLET, RELATÍVITÁSELMÉLET

A FÉNY KETTŐS TERMÉSZETE, AZ ELEKTRON HULLÁTERMÉSZETE. VONALAS SZÍNKÉP, BOHR-MODELL, KVANTUMMECHANIKAI ATOMMODELL.

4. MAGFIZIKA és CSILLAGÁSZAT

- **ATOMMAG SZERKEZETE, MAGERŐK, KÖTÉSI ENERGIA, ATOMENERGIA (FISSZIÓ? FÚZIÓ).**
- **RADIOAKTIVITÁS, MAGREAKCIÓK, SUGÁRZÁSMÉRÉS, DOZIMETRIA.**
- **CSILLAGOK SZÜLETÉSE, KOZMOLÓGIAI ELMÉLETEK. ŐSROBBANÁS _TÁGULÁS_ VISSZAZUHANÁS?**

A MÉRTÉKRENDSZER KÉRDÉSE

KÉZZELFOGHATÓTÓL--→FIZIKAI ÁLLANDÓKIG

SI alapegységek

mértékegység neve

méter

kilogramm*

másodperc

amper

kelvin

mól

kandela

jele

m

kg

s

A

K

mol

cd

mennyiség neve

hossz

tömeg

idő

elektromos áramerősség

abszolút hőmérséklet

anyagmennyiség

fényerősség

mennyiség jele

l (kis L)

m

t

I (nagy i)

T

n

I_v

A XXIV. [Általános Súly- és Mértékügyi Konferencia](#) 2011. október 16. és 22. között jelentős döntéseket hozott a nemzetközi mértékegységrendszerrel kapcsolatban. Ezek a változások a mértékegységeket általános fizikai állandókkal definiálják.^[9] Hét olyan általános természeti állandó értékét rögzítették, amelyek közül többet csak a mérési bizonytalansággal jellemezték:

a cézium-133 által kibocsátott fény frekvenciája $\nu = 9\,192\,631\,770$ Hz

a fény sebessége $c = 299\,792\,458$ m/s

a Planck-állandó $h = 6,62606 \cdot 10^{-34}$ J s

az elemi töltés nagysága $e = 1,60217 \cdot 10^{-19}$ C

a Boltzman-állandó $k = 1,3806 \cdot 10^{-23}$ J/K

az Avogadro állandó $N_A = 6,02214 \cdot 10^{23}$ mol⁻¹

a fényhasznosítás értéke $K_{cd} = 683$ lm/W

Ennek megfelelően a hét fizikai alapegység mértékegysége változik:

a másodpercet a [cézium-133](#) sugárzása alapján

a métert a [fény sebessége](#) alapján

a kilogrammot a [Planck-állandó](#) alapján

az ampert az [elemi töltés](#) értéke alapján

a kelvint a [Boltzmann-állandó](#) alapján

a mól mértékegységet az [Avogadro-állandó](#) alapján

a kandelát a [spektrális fényhasznosítás](#) maximális értéke alapján

A mértékegységek definíciója nem változtatja meg jelentősen az értéküket, de megbízhatóbbá teszi a definíciójukat. A víz hármaspontja termodinamikai hőmérsékletének változása például kisebb lesz 0,25 mK-nél. Ezek a változtatások az eddiginél nagyobb eltérést jelentenek majd a definíció és a valóságos mérés között. A kilogramm mérése például a Josephson állandó és a van Klizting állandó alapján, feszültség- és árammérés útján történik; definíciója viszont a Planck-állandóra épül (az anyag-energia ekvivalencia képletére)

KÉRDÉSEK---PROBLÉMÁK 1.

1. A FIZIKÁNAK A TANTERVBEN IDŐBEN MEG KELLENE ELŐZNI A KÉMIÁT.

A kémia a „kézzelfogható”, az atomi-molekuláris szerkezeti szinthez kapcsolódó anyagtudomány. Ennek megértéséhez elemi szinten is szükség van fizikai alapfogalmakra: erőhatások típusai, az energia a munka és hő kapcsolata, oszthatóság és elemi részecskék kérdése.

2. A NYOLCOSZTÁLYOS BLOKBBÓL HIÁNYOZNAK A STATIKA, A PERIÓDIKUS MOZGÁS ÉS HULLÁMTAN (HANGTAN) ALAPJAI.

KÉRDÉSEK---PROBLÉMÁK 2.

A KÉMIA OKTATÁS FELÉPÍTÉSE TUDOMÁNYOS ÉS NEVELÉSI SZEMPONTBÓL IS PROBLEMATIKUS ÉS HIÁNYOS

1. A TANTERV NEM ÉPÍT A TAPASZTALATI ALAPON NYUGVÓ DUÁLIS SZEMLÉLETRE, NEM VEZET EL ENNEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ:

pozitív jellem—negatív jellem

oxidáció--redukció

fém-félfém-nemfém

bázis -- amfoter—sav → só

vonzás—taszítás → poláris-apoláris,

egyesülés—bomlás → szintézis-analízis.

2. A NYOLCOSZTÁLYOS BLOKKBÓL HIÁNYZIK A SZERVES KÉMIA.

Köszönöm a figyelmet!

